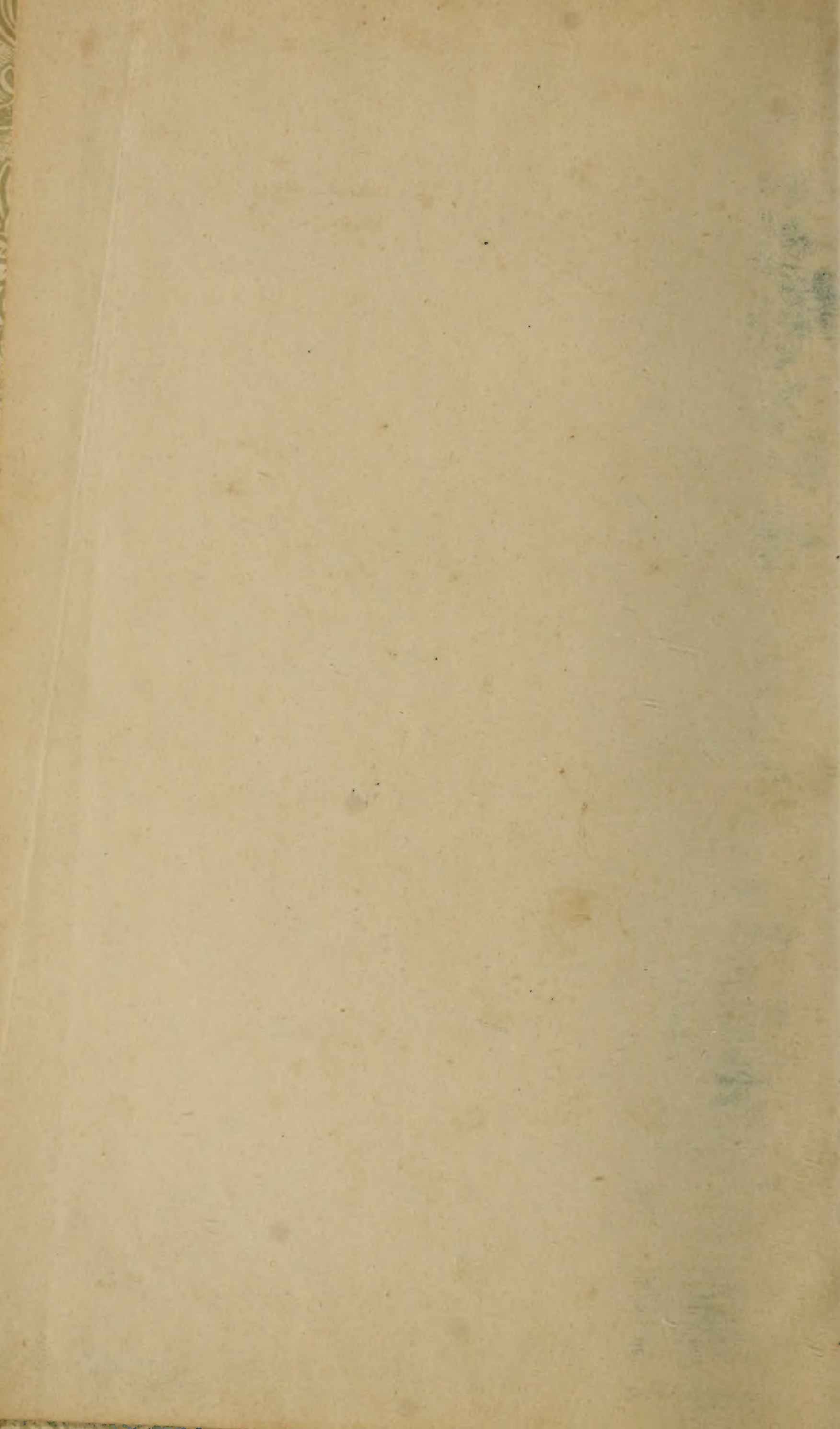

ИХАЙЛО ЯЦКІВ

ОРНІ КРИЛА

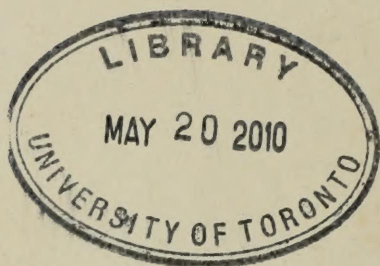

2·50 K.

МИХАЙЛО ЯЦКІВ

ЧОРНІ КРИЛА

„Молода Муза“ 10. Львів 1909.

НАКЛАДОМ ГАЛЇ ТВЕРДОХЛЇБ
ДРУКАРНЯ СТАВРОПІГІЙСЬКОГО ІНСТИТУТА
ПІД ЗАРЯДОМ МИХАЇЛА РЕФЦЯ

ДО МОЇХ ПРИЯТЕЛЇВ.

Минуло десять лїт, як вийшов я на лїтературну ниву. За той час зробив я мало. Тут належало би оправдати ся обставинами, які інтелїґентного читача поза реальним твором не обходять і вивести, хто в лїпших обставинах зробив більше для народа чи для себе, а се знов мене не обходить.

Мої перешкоди були в капарнім дусї всеї Руси-України. За весь час своєї працї мав я нагоду утвердити ся в правдї Франкових слів, які бризнув він кровю серця перед чужими в лице нашій суспільности. Часи від тодї не змінили ся, кепська полїтика, білянси натягані і латані кривдою робучих, молодих сил народа, нові економічні фрази зі старою системою синекур для сьвіжо „перепрацьованих“ джиґунів, — цїлий той брудний, гандлярсько-єзуїтський крам, що запаршивив суспільність, стояти-ме ще якийсь час серед нашого загалу висше як штука і буде уважати ся за одиноку підойму культури й духа народа. Так затьма вкрила безоднї творчого духа і нинї поезія і штука потрібна лиш для одиниць. Не говорю тут за себе — мене доля ще сяк-так милувала, — говорю за ті сили, які пропадають марно в наших баюрах і не мають відваги кинути суспільности правди в лице. За сї слова ручу. Такого терпеливого досьвіду як мій, не дасть менї нїякий український, нї европейський письменник, хиба лиш оден Айтон Сінклєр.

Нинї зимовий день.

Нинї спалив я за собою всї пори житя, аби мати волю на нову весну. І день за днем горить за мною, а завтра підійму ся молодий і сьвіжий. Нехай се слово буде безсмертне! В нинїшнім дни тисячі лїт, а в минї — ви всї мої живі і мертві Бра-

ти і Сестри, ваша туга, боротьба, проклони й поклони. Цїлий леґіон вас коло мене. Цїлий леґіон налїчив я вас за марних десять лїт. Найліпші люди мого віку і найкрасші таланти, се ви, мої Приятелї. Тїшу ся вами і честь менї приносить ваша приязнь.

Золоті телцї, міняйли, фальшівники публичної опінїї, злодїї народа, налїчили за той марний час також леґіон — ворогів.

Чому вони далї при своїх впливах?

Чому, суспільність дає ся водити за ніс директорам цирку, комедії, мажибредам обрусів, побожним еґзекуторам і всяким иншим плянтаторам? — — —

Як не будете знали, то я колись скажу. Неоден зробив все, що міг, а що я маю зробити, про се нинї ще нїхто нїчого сказати не може.

Одні цїнять пожертоване молодого, ідейного товариша, инші знов повідають, що бровнїнґ треба було на разї справити де инде. Свою стайню передовсїм належить вичистити.

І дають на се такий доказ:

В ночи засуду, патентовані розбійники спали сном блаженних, а на другий день здирали з робітників сему шкіру.

Дальше кажуть:

— Як гнали нас в своїм часї з ґімназій за звичайне читанє українських книжок, (радикальна ідея у нас тодї що лиш родила ся) то за нами й пес не гавкнув. Про підготовленє ґрунту для молодого поколїня, про нові виданя Рудченка, Кулїша, Номіса, Чубинського нікому й не снило ся, а Желехівського „Словар" ішов в продаж на вагу паперу. Ми застали йорчики, церков, трираменний хрест, а замість поезії народного слова — дневникарсько-бюрократичний жарґон.

Третий доказ:

Дві найстарші і найбільші сили нашого народа, два великани, мої старі приятелї — оден

нині хорий з випарів рутенського багна, другий — найяснійший характер, гине з голоду. А що діє ся з Коцюбинським? Чи для нашої суспільности добрі — лиш злодії?

Від сотвореня сьвіта не кинув у нас ніхто клича: вироблюймо характери! — але знаємо інституції, в яких за ідейність карають, а підлота і безхарактерність є услівєм до впливів і добробуту. Каже ся, що у нас нема мистців, ні поетів. Позволю собі спитати – чи серед таких обставин родять ся таланти? А коли вродились, то на чім мають оперти ся, що має сприяти їх розвоєви? Хто се пр. такий Філянський, Орищин? Де вони, що з ними діє ся?

Не роблю тут химер; моїх кісток дальші поколїня не будуть рушати в гробі.

В гору мечі! Нехай живе творчість!

Нехай воскресне між нашим поколїнєм бич божий в обороні поезії і штуки!

ДІВЧИНА НА ЧОРНІМ КОНИ.

Сидорови Твердохлїбови.

I.

Зжив ся з самотою.

Нераз приходили думки: Коби опинити ся на пустини і не видїти людий. Не нарікав на них, але бажав не видїти їх. Не міг любити, нї ненавидїти.

Як пізнав, що всьо, що житє може дати, легко здобути, то се вистало йому і він усунув ся від суєти. Чимже тепер виповнити скуку?

Вглубляв ся в вічній правдї, находив в нїй поезію й забутє, але в ряди-годи будили ся спомини, морочили, зводили з дороги і затемнювали сьвіт.

— За богато лишило ся в минї серця і воно приковує до людських доріг, — мовляв тодї.

Так минав рік за роком.

Одного полудня лежав в робітни і розсївав ся в нудьзї.

Не находив нїчого в минувшинї, не знав будучности; весь вік, від малої дитини до нинї чув лиш себе самого на сім сьвітї. Схрестив руки на голові і думав.

— Родичі не бажали собі мене, бояли ся мого приходу на сьвіт, люди обійшли ся без мене, щож робити з собою?

Розпука точила його, точила як повільна язва, аж тут з далекої країни прилетїло таємне диво. Підоймив голову, глянув на вікно, надслухував і побілїв. Отсе вимерло цїле місто, а над ним золоте і червоне сьвітло. Встав і тихим кроком пішов до вікна. З великої вулиці вимела смерть всьо житє, в однім вікнї стояв труп і дивив ся з поза портієри склянними очима в долину. Згодї, поволи з кінця вулиці летів студений страх і мертвив тишину, а за ним дудонїв тупіт кінських копит. З поза кривулї долїтав тупіт кін-

ських копит, показала ся дівчина на чорнім кони, їхала поволи близше та близше. Даріян дивив ся з вікна, вона навернула в його браму, він поволік ся і впав на софу.

Повільний стук на сходах, двері отворили ся, в робітню війшла бліда дівоча постать і сіла коло него.

— Як вам живе ся?

Здвигнув плечима і мовчав.

Вийшли до парку.

Ішла поволи, похилена і вдивила ся в землю.

— Ви зачували може, — шептала вона, — що мої хвилї не довгі?

— Так, чув... але не знаю, в чім смерть, а в чім житє, ви преці не можете вмерти.

Всьміхнула ся гірко і махнула рукою.

Сїли в лїску, бо вона дуже вмучила ся. Напав її кашель, отирала очи і набирала духу. Він вдивив ся в проміні на зівялім листю, вони блискотїли, мінили ся і погасали.

— Я прийшла простїть, що промовлю до вас по давному — я прийшла просити тебе о найбільшу річ, яка лиш коли могла бути в моїм житю.

Глянув на її смуток і ледви міг вимовити.

— Кажи, я всьо-всьо вчиню для тебе. Душу віддам — кажи, ти знаєш мене.

Вслухала ся в його голос, вслухала ся в його серце, нагадувала давну любов, забажала всею силою війти ще раз в його душу.

Спитала крізь задуму.

— Ти все ще смутний? Чому ти вічно смутний? Чому ти такий смутний, що твій смуток по нашій смерти сїм поколїнь укриє собою?

Мовчав.

— Ти дуже нещасливий! Нинї пізнаю тебе так, як ще нїхто на сьвітї і виджу, як скривдила тебе і запропастила твою і свою душу!

Припадала до його ніг, та він не допускав.

— Коби я могла дати тобі хоч крихітку розради —

— Скажи, про що мала просити мене?

Збирала останки сили й духу.

— Хочу, аби ти останній з цілого сьвіта, одинокий живий з сего цілого мертвого сьвіта, попращав мене.

Пригорнув її до себе, вона відтручувала його з хорою розпукою.

— Не схиляй ся до мене — в минї смерть.

Лепетав живо як дитина.

— Не бою ся нічого, менї всьо одно, не хочу, не можу, не буду жити без тебе! Верни ся, моя найяснійша Музо, дай менї раду, як уратувати тебе — я знищу —

Я не годна оперти ся твоїй силї — менї лекше при твоїй груди — буду вічно з тобою, лиш не забудь попращати ся зі мною...

Зімлїла в його обіймах.

— Клену ся на всї сили — відвідаю тебе і попращаю ся з тобою.

Підвів її і помагав сїсти на коня. Скинув капелюх, вона промовила з гірким усьміхом:

— Ти вже, бачу, лисий...

— Ая, лисий, небого, лисий, ха-ха... Не можу віднайти, в чім житє, а в чім смерть...

Глухо гомонїв тупіт серед мертвої вулиці, дївчина пропадала в сумерку, Даріян стояв, усьміхав ся і повторяв останні слова.

II.

Лежала в веранді у відкритій домовинї і білїла ся як лїлея на чорнім коврі. Ґірлянди дикого вина звисали з веранди, далеко в кутї блимало сьвітло на триніжку, вечір думав довкола на сьвітї.

Даріян притулив уста до її личка легенько, аби не збудити.

Листє шелестіло в парку, її личко оживало, він учув легесенький шепіт, як в своїй души.

— Я не вмерла, але не маю сили підвести ся, ні втворити очий. Не рухай мене, не буди смерти, мені так добре. Чую тебе при собі й оглядаю останками сну, який люди взяли за смерть. Моя воля доказала сего. Ще кілька хвиль твоя сила удержить мене —

Ти вітхнув в мене любов першим цілунком — тямиш, тоді давно? — тепер замкни останнім.

Цілував її й шептав.

Бідна моя...

В його шепіт вплітало ся її сердечне лелінє, як дроганя ангельської струни, коли подих вечірного сьвіта гладить її.

— Прости, прости мені всьо, я негідна, зломила твоє щастє —

— Ой, бідна ти моя —

— Ти прийшов до мене в гості, а я не маю чим приймити тебе, — от, диви, яке моє господарство —

— Ой, бідна ти, бідна моя —

— Ти дав мені серце, я беру його на той сьвіт, а тобі не маю що лишити. — Лишаю тобі у заповіті чари творчости і се вистане на твоє самотне, смутне житє на сій земли І змиєть ся погань мого житя — я стану знов твоїм чистим ангелом, провідною Музою.

Будеш оглядати вічну правду, невиданий сьвіт, в який я поведу тебе. Будеш оглядати пекольні муки і райські роскоші, будеш дивити ся на них як сонце, бо серце твоє я забрала...

А земне житє — гей, гей, яке воно бідне — як те листє, що шепоче тепер у сконі молитву вічної суєти.

Втворила очи, по хвилі ледви вимовила:

— Мій кінь...

. . . .

Даріян біг наперед.

Пяний жовнір волік шаблю як птах зломане крило, на розі вулиці жебрав старий інвалід, а коли ніхто не звертав на него уваги, поздирав ордери, затолочив їх в болото і поштигулькав гупаючи з усеї сили закованою кулею в грудь землї. Дві постаті дерли ся в тїни й одна другу тягнула в пітьму. На сьмітнику сиділа кретинська потвора з висадженими очима, обгризала кістки дітий і заходила ся здушеним реготом.

Настала пора, що криє ся поза людською увагою.

Статуї сходили зі скамій і шкандибали до винного шинку, на старім цвинтарищи повставали монахи, відвалили камінь від гробниці монахинь і лїзли до них на розпуст.

Даріян біг наперед.

ЯКІВ МОРЕНҐА.

Дивлю ся на портрет того чоловіка і приходить стара думка, що для духа байдуже, яка на нім глина. Скорше остане засада, що чоловік криє ся в непоказнім тїлї, а звіря і всяке духове калїцтво під верхною поманою. Старі предки добре розуміли метафору побілених гробів.

Моренґа, провідник поневолених Готентотів, видюща душа 300.000 темних — оден із сучасних героїв, тим більший, що не з книжок та европейських унїверситетів, а з мами-землї виссав ідею, від батька-лїса і бога-неба навчив ся думати про свободу, пізнав права чоловіка, навчив ся цїнити сумлїнє людини і станув до бою за людську кривду. Чим супроти сеї ґенїяльної одиниці — цивілїзована рука ґерманської дипльоматії, яка в одній хвили поре н гтем Христове знамено від чола аж на пупець, а в другій витягає хижацькі пазурі по оливкову шкіру ближнього?

На цїлій земли будять ся дрібні народи. Щож се може шкодити великим? Молоді народи, се сьвіжий, творчий первень серед сьвітового порохна, від них іде весь поступ, культура і штука. Але дипльоматія великих народів не годна сего зрозуміти. Німеччина й Анґлїя силоміць накидує ся з опікою народам в Африці, а відома річ, що де сильні опікують ся слабшими, там та опіка очима вилазить.

Проголошує ся загально свободу і рівні права не лише всїх народів, але навіть одиниці. Сьвітова се лож, велика як цїлий сьвіт. Коли-б Христос нинї станув на земли, сказав би по словам леґенди: „Venio, iterum crucifigi“! Що говорити про рівні права народів, коли в Росії, Анґлії, Франції, Нїмеччинї, Австрії і всїх більших і менших Азіях ненажерті ситі толочать рідних братів... А що дїє ся на очах усеї Европи з Хорва-

тами, Словаками та Українцями. І нема тої сили, аби дала по лапі гунським інстинктам і порішила: Вара, не руш, бо се не твоє!

В імя Христове змушує ся армії, бомбардувати й грабити міста, різати людий. Хто се, де і коли вичитав, аби Сьвітло любови наказувало різати ближніх? Ніякий нарід сего не вичитав, вичитали се лиш ненаситні верховоди, короновані голови. Сам нарід не є ворогом жадного народа. Так еспанський клєр випер Мавританів з Ґранади. Мавританi пішли і лишили Альгамбру. Тілько божественний дух міг сотворити те коронкове чудо архітектури. Се не poseur з „Simplicissimus-а", не паяц, який вішає ся на ніч за вуса, мов лилик лапками до стелї, а в день позує евнухови до статуї св. Данила. І не будь мавританської Альгамбри, — не було би й Еспанії.

Армії, які йдуть стріляти, різати й грабити, повинні виречи ся Христової віри і перейти на віру в Чорта.

Поступова Европа повинна була уважати собі за честь, що її ідеї найшли такого гідного заступника в Африці. Тимчасом в „Berliner Tageblatt-ї" ч. 487 з 25—IX—1907 читаємо ось що:

„Смерть Моренґи дає пізнати відрадне підвисшене температури в нїмецько-анґлїйських зносинах. Хоч ми і сеї гадки, що наше військо було би само справило ся з тим кованим на всї чотири ноги, ба майже ґенїяльним проводиром банди, все-ж таки його смерть прийшла нам дуже на руку. Можна також без упередженя признати, що анґлїйське поліцийне військо вивязало ся с ь в і т л о (brillant), щоби Моренґу зробити нешкідливим. То не все так було; не далекий час, як Морензї могло здавати ся, що він безпечний перед нїмецьким військом, коли перейшов границю Каплянду. Дуже се гарно, видїти, як два культурні народи сходять ся згідно в обороні півцивілїзо-

ваних заколотників спокою. Одначе ще більша була би для нас відплата, коли-б також у великих міжнародних питанях між Німеччиною й Анґлією fair play все було в звичаю“.

Я тої гадки, що тут Німеччина й Анґлія запечатала свою науку, на вічну память в історії, як фальш і брехню.

Моренґа знав, чим супроти узброєних полків його гурт 140 приятелів зількома рушницями та оберемком коликів. А Фульда другий раз не кликав до цілої Европи, як ген-то за Ґорким: „Ратуймо Моренґу!“

Спокійно дивлять ся благі очи Моренґи з під крисатого капелюха. З тим усьміхом глядїли би вони, коли-б уся ненаситна, хижацька сила сьвіта купала ся перед ним в крови, так само лагідно дивили би ся вони на свої діти та жінку, які тужать тепер і побивають ся за ним. Благородне серце, велика душа, яка на вагу правди і волї кладе свої діти, жінку і себе.

По всїх ілюстрованих часописях панував недавно Моренґа. Заслухав ся в шум гуманних ідей, що цїлими стовпцями кишіли довкола його голови та гей би мав сказати:

— То всьо добре, але люди бідні...

Так спокійно дивить ся перед себе його побратим — Сфінкс в Ґізеґ. Тисячі лїт перейшли перед ним, а він все глядить мовчки.

Запав ся по шию в землю, а все питає очима:

Гей, епохи, поколїня, котре з вас розвяже загадку?

ТИХИЙ СЬВІТ.

Вечір дрімає над селом.

Старий мужик спер ся на ворота, яблінка299 мече тінь на голову. З під крисані та сивих бров дивить ся глубока журба. За дорогою цимрована керничка. Дві нори бють в тій керниченці, а в малім плесі вечірне небо. Іде дівчина з коновками і здоровить старого тихим голосом.

Хлоп повів очима по обійстю, а журба била з серця як та вода з нори і летіла у тихий, вечірний сьвіт. Обіймала село і ліс за селом, не находила границі тай вертала до серця.

Син йому не вдав ся.

Перед старим минали літа як филї на ріцї. Гірко доробляв ся, а коли вже було коло чого ґаздувати, віддав всьо готове в руки сина, бо сам не змагав і треба було спочити. Син оженив ся, тай от як ґаздує. Коло оборогів не позагрібано, сїно валяє ся під ногами, в садї кімачє, на отаві понамітувано каміня, приспа пообивана, упряж на тоції.

Ґаздує семий рік, а до хати нічого не прибуло, лиш убуває з кождим днем, очивидячки убуває. Всьо, що старі руки придбали, щезає як за водою. Тїснїйші роки тепер, то правда, але й се правда, що хто чого в потї чола не запрацював, той готового не пошанує.

Давно були лекші роки, а людські руки ліпші, нинї часи тяжші, а молоді руки лекші.

Старий намагав радою, прикладом і добрим словом і погрозою, а коли повидів, що всьо як би горохом в стїну, дав спокій і не втручував ся більше в синову господарку. В хатї суперечка, нелад, що навіть сверщок не має спокійного кутика, дїтиска розпущені, старий не годен на то

всьо дивити ся і пильнує, аби лиш з хати та з косою на лаз, або з сокирою під шіпку. Так нудить він своїм сьвітом на старі літа, як та гусільниця, що має заснувати ся в куклу.

Сховав упряж, аби роса не їла, взяв граблї і загрібав коло оборогів.

Нуд підсунув ся під серце і валив з ніг.

— Сьвіте тихий, прийми мене до себе. Я гірко на отсїй долони*) свою службу відбув, а що не пішло так, як я гадав — Твоя воля.

Був цар, що цїлий свій вік дбав про добро краю, а коли воно не вдало ся, він одним махом пера касує всьо.

Цюлював землю.

— Ти була запущеним неужитком, бодлачє та жаливу витягав я руками, кожда грудка була в отсих моїх пальцях, кожда грудка пересякла потом і сльозами. Дякую тобі, щос служила минї вірно як мама дитинї... Тепер так, як би мене, нї моєї працї не було навіть на тобі. Слїду не лишить ся нїякого. Але я нїчого собі не жадаю, лиш спокою...

Тихий сьвіт вислухав ту молитву і на другий вечір покликав мужика до себе.

---

*) Батьківщина.

СОНЦЕ ЗАПАДАЄ...

Встав я ще днини не було і пішов в дорогу.

Приходжу до Яблінки, а то хати великі, а віконця такі, що на божу правду, буде тримати лише півтора ліктя і то зі середини поприбивані. А хати чорні як у недбалого ґазди обора.

Приходжу до Порогів, а там ще гірше, нїж в Яблінці. Хата з доброго дерева кладена, але пусто докінчена, бо зверха лубами понакривана. Приходжу недалеко тартаку, тай зробив ся вечір. Треба десь повернути на ніч. Повертаю до одного доброго ґазди і питаю ґаздині, чи не переночував би, а вона повідат: „Або я бороню? Та я не бороню, але не знаю, що буде ґазда казати, бо нема 'го дома. Десь поїхав у ліс з бахуром“. Хата велика як добра стодола, а віконця маленькі і темно, хоч на дворі ще сонце не зайшло. Чую, десь вівці в хатї блеють, але не виджу, де. Чую, та бо й корова зарикала також у хатї, але також не видко, де. Ґаздиня засьвітила скипками, а то в хатї гірше як в бовдурі, бо хата курна. Там де постїль, то за драбиною повно ягнят. Де стіл, там корови.

Звязав я руками колїно, слухаю своєї нудьги і пускаю деяке слово на голос, от, аби лише чути. Так балакаємо обоє з ґаздинею, аж рипнули двері і входить дївчина. Внесла полотно і поклала на лаві, ми обоє в одну хвилю подивили ся на себе, вона гейби здивувала ся, аж станула, витримала моє око і вийшла. Тримала голову з горда, очи як би трохи приболїли від диму. А мене як би пришибло. Все менї видить ся, що вона ще стоїть і сьвітло мигає по нїй та по вишиваній сорочцї. Як в ясноявї. Через час та дївчина увійшла знов і сїла коло печи. Ми дивили ся на себе, я стратив бесїду.

Аж тут чую, приїздить ґазда. Позаганяв коні до стайні, а сам уходить до хати.

— Добрий вечір, га!

Повитав ся зо мною, пригуцкуватий чоловік, як бочка, цілий мокрий й обталапаний.

— А не топиш, жінко, га, та не вариш дещо їсти?

Вона зараз затопила і накидала бульби перед піч. А то в хаті повно диму найшло з печи. Отвирають вікно в стели, аби той дим виходив. Горить в печи, але нічо не варить ся, лише бульба пече ся. Відтак посідали ми тай їли ту бульбу з огірковим росолом. Старий спитав, відки я забрив аж у Пороги, я сказав, що з Гринівки і хочу тут станути до роботи в тартаку. Відтак сказав він бахурови, що треба нарізати січки, бахур пішов приніс вівсяної соломи, старий справив ся йти до сіний, та я не міг дурно сидіти і пішов помочи. Стара взяла ся до пусканя. Напустила повну хату овець, а ягнята з під постелі. Ех, як зачне одно по другім скакати, ходити та блеяти! Стара ловила ягнята та розкидувала кожде до його мами.

Врізали ми трохи січки тай каже старий:

— Підемо спати!

Пішов бахур, вніс соломи, постелили мені в куті, бо инде не було місця і дали верету від коний. Стара полізла на піч, бахур на запіч, а старий на припіч, але таки не визував ся з ходаків, бо казав, що як визує ся, то гірше змерзне в ноги. Дівчина лягла на постіль. Скипка згасла, всі поснули борзо. Вівці товкли ся без впину і блеяли, їх піт пік мене як гранею, корови зачали ходити, я мусів уважати, аби котра не приступила мені голови. Закурив я люльку, спер ся на ліктях тай думаю, а та дівчина все стоїть передо мною... Там далеко мій отець і мати ґаздують

на богатім маєтку, а мені двацять три роки й я скитаю ся і нігде не міг прирости.

— Шкода твоєї львиної сили. Ти нігде місця не загрієш, бо під тобою земля горить, — казав бувало отець.

Ех, правда, що шкода, але чому воно так — не вам се знати.

Аж от тепер, перший раз на моїм віку обіймив мене отсей кут. Може хоч тут знайду свій спокій... Всьо добре, але чи ота горда та дивна дівчина схоче мене?

Тут стало таке, що я аж підняв ся й сів. До мене нахилила ся біла постать — я обіймив її і положив коло себе. Тепер, хоч би й сам найстарший чорт боронив — я повалю гори, а її не віддам!..

Так пролежав я, аж сонце засьвітило божу днину. Встаю, встав і ґазда, пішов, дав коням сїна і війшов до хати. Вмив ся, сюди-туди по хатї — нема в що повтирати ся. От він став на припічок, підоймив на жінцї мальованку тай повтирав ся.

Дївчина встала тай ще красша до схід сонця як з вечера.

Я зібрав ся тай попросив ґаздів, аби послухали мого слова.

— Ґазди мої шановні, — кажу, — дякую вам за нічліг. Далекі краї збив я своїми ногами тай все суєтав, аж тут до вас повела мене невидима рука. Не надїяв ся сего і не за тим шукав. Видить ся менї, що ангели несли квітки в далекі ясні краї тай отсю одну тут опустили. Тож будьте вибачні, що отак несподївано і без старостів, сам від себе кажу отсе щире слово тай прошу вас о руку вашої доньки.

Стара похитала головою і гірко заплакала, а старий вдарив ся по полї і сказав:

— Годний парубче! Ми би з радої душі не боронили тобі нашої дитини, ні статку, та щож, коли Бог не поблагословив нас і не дав нашій дитині мови.

Я опинив ся на „Ялівцях.“ Живої душі не було. За мною село в долині, я кинув Пороги і пішов у сьвіт.

ЗА ГОРОЮ.

З поза хмари одна зірка виглядала. Вітер суятив по смерекових берегах, сьвіт був темний та дикий.

Стежкою йшло двоє людий і ялівка.

От, я вже, рахувати, ґазда. Буяв, вичиняв ся, а тепер прийшла черга на статок...

Гий, мав я гадку на инше, та не вдало ся...

Молода жінка думала по свому.

Не погуляла, сих Великодних сьвят навіть на жук не ходила, а тут вже й жінкою стала. Пропало дівованє, за Василя і не згадуй, — бодай не приснив ся ніколи... Засукай рукави, бо мати не стане за тебе до роботи і не скаже: Гуляй, доню, не бороню.

Молодій жінці колотить ся в голові весілє.

Вона сирота, то їй так сьпівали:

Стукнули ангели в небі,
збудили батенька в гробі;
вставай, батеньку, до суду,
іде твоє дитятко до слюбу...

Безвухий додає жалю на крипці. Скривив злодюга губу, торкає цимбалїстого й оба бутять та удають, як жінки заводять.

Коло мисника покритка Кривенька збирає слози в червону хустину, а Фрей Хабаз зачеме ричив голову, задер чоло і крутить ся зі свахою як жовнїр з ґвером. Тримає руки на її плечах, а вона груба і куца тримає ся його в поясї. На чотирох кутах хати відкидає він в бік головою остро як рекрут перед старшим, аж патли відлїтають, наступає на праву ногу дубаючи і валить в ґраґар долонею як пранником. Хата здригає, він присїдає, а сваха за ним потрясає грубим задом.

Жінка сіпнула його за рукав.

— Йой, публіко мерзенна, публіко-о-о! Йой гріхи неспасенні, гріхи-и-и!

Він пустив сваху і присік ся до жінки.

— Цитро, а ти чє-є? То як Кривенька нагадала собі першого небіщика і пускає сомпілє, то й я маю робити з весіля похорон та заводити з усіми бабами!? Тихо мо-о-о, бо як замащу, то лиш дух вискочить як птах з клітки! Ані крікнеш...

— Не піду, мамо, в танець, бо неволя в серци.

— Іди, дитинко, бо з Іваном твоя доля. А на косичку уважай, аби хто не стягнув, бо за нею й твоя доля як чічка на бистрій воді.

Молода жінка посмотріла за пазуху.

— Косичка є. Я тямила. Скоро лиш ізза стола, а я її з голови та в пазуху. Не бійте с... Гооо, вороги тяженькі, не боять ся гріха.

Бокші йде спокійно як би до своєї стайні. Все така буйна, а нині як дитина. Мама дали із щирої руки. Вивели зі стайні тай бастринок через полу подали. „На, донько, не жалую тобі. Дві вас було, а тепер мої очи будуть самі, бо ви в инший сьвіт, а я в инший. Нині розходимо ся так, а колись гірше, — ну, Боже вас благослови...

— Мамо, мамо, який він буде?

— Га, дитинко, і сей може увійде. Будь щира та послушна, то й він тебе пошанує.

— Адіть, і бастринка не треба, йде за нами як би знала дорогу.

— Ти мені не викай, бо ти моя жінка, а я рахувати, твій чоловік.

Зійшли з гори і станули перед хатою. Хата рублена в вугли, за нею корчі, а далї, берегом чорніє ліс. Молодий чоловік показав рукою на хату, потому обіймив жінку і притис її голову до груди. Піддавала ся. Пригорнув за шию, до него висунули ся горячі уста. Весняний вечір наводить нераз отак солодку обмороку, аж земля важить ся під ногами...

Перед порогом жінка затремтіла й станула. Повидів се чоловік взяв її за руку і промовив:

— Як встанеш, ясне сонінько, то привитай отсю молоду ґаздиню в моїх порогах щастєм, здоровлєм. доброю долею і мене при нїй і всіх добрих людий на сьвіті, на славу і радість усеї Руси-України!

Припняли корову в сїнях, дали сїна і пішли в хату. Засьвітили, він сїв на лаву, жінка хотїла прятати дещо, та він не дав. Пригнув її до себе як берізку, вона не боронила. Тулив її головку в долонях, пригорнув до груди, потім відхилив і одно другому вдивляло ся в очи. Де вони зросли і як тут зійшли ся? Увесь сьвіт спить тепер, а вони самі... Дивне диво: вони тут обоє разом самі, а весь сьвіт спить тепер... Страх перелїтав крізь очи одної душі в другу. Хто кому буде приятелем, а хто ворогом? Чи радість, чи смуток зза Дунаю прийде до них в гості? Хто тут перший умре, хто кого буде ховати? Хто відгадає?..

Дві душі пересували ся з одного ока в друге як сонце в плеса й відчитували свій талан.

Вона сплакнула й пригорнула ся до його серця, як би просила, аби не бив її.

— Гий, хата нова тай сволок здоровий — чим тут нинї журити ся! Гасїм, жінко, а решта всьо пусте...

ЗЕРНО ГІРЧИЦІ.

Весняний ранок заглядав крізь двері старенької церкви. В діравій бани і на столітних липах дзьобоніли пташки. Земля зітхала як дівчина в просоню, а з її усьміху сипали ся білі квітки. Сивий як голуб сьвященик тер холодні руки, дивив ся з церкви понад запалі могилки, далеко на зелені береги, та хлопські хати, а в груди дрожав псалом:

- Вскую прескорбна єси, душе моя і вскую смущаєши мя?

Що року будить ся земля і що року воскресає серце великого Мученика. Що року питаємо себе, де поділи ся наші давні весни?

Старий вслухав ся в молитви, що шуміли довкола него. Одна спадала чистим шепотом як слози на зісохлий барвінок, друга горіла щиро як яра сьвічка і несла жаль до царства вічности, инша плила зітханями з під скелї турбот і нужди. Церков стала сьвятинею хлопської туги.

Старий Щербан припер ся до стіни, звісив голову і стоїть мовчки без руху. Стратив рідню і маєток і дістав думи. Так знайшли його раз люди в лісї і він сказав, що серце його болить. Иншим разом мовив, що він під землею.

На переді чоло: війт, два присяжні, писар і паламар. Війт не письменний. „Всяку справу треба брати політично", — каже він звичайно. Не вірить в засуд на смерть через повішенє. „Се брехня і я не дам себе переконати. То було давно, старі люди так розказують, а нинї є лиш вічний кримінал. Де-ж би найяснійший монарх дав вішати чоловіка як пса!?

Коло одвірка стоїть парубок, що від сердечного страху дістав „тоту слабість". Вийшов осінного, темного вечера на обійстє, аж тут щось біле перебігло йому дорогу. Се в сусїднім анкири

ходив хтось зі сьвітлом і воно так замигало по обійстю.

— Перший раз, отче духовний, станув я з плугом. Торік ще тато орали — а нині вони он, під зеленою муравою...

А жито вродило.

— Се Пан-Біг так сиротам годить, аби за вітцем не банували тай стали добрими ґаздами, — говорили люди.

Сьвященик був самотний, не мав своєї парохії, лиш ходив від села до села і навчав правди. Любив нарід, розумів його хиби, журбу і втіху, тримав на долони його серце.

— Двома скарбами обдарувала мене доля: народом і терпінєм.

Иншим разом сказав:

— Я бідний, бо мій народ бідний.

Мужик вів парубка за руку.

— Поволи, отут, клякай коло отця духовного.

Парубок вклякнув і похилив голову, до його серця йшла молитва, він заслухав ся в неї уважно. Сьвященик закинув епітрахіль парубкови на голову, він обудив ся, йому стало безпечно, як на самоті серед тишини і думок.

— Якими ти гріхами Бога образив?

Підвів брови, відітхнув, аби настроїти голос до шепоту.

— Тяжкими гріхами ображаю Бога, ображаю його що днини й що години і серед ночий безсонних. Гнївлю його раз тим, що з мене непотріб і лише людям заваджаю, по друге тому, що трачу терпеливість і прошу, аби мене забрав вже раз із сего сьвіта, бо я не годен довше карати ся отак.

— Ти нічо, синку, не видиш?

— Нї за макове зерно.

— А давно стратив ти очи?

— На семім року.

— Через що?

— Так Бог дав.

— Говорили менї люди, що мачоха випарила тобі горячою стравою.

— Най Господь милосерний боронить кождого чоловіка, аби йому такий тяжкий гріх не падав на душу.

— Але чи правду люде говорять?

— Я за людий не стану сьвідчити, але хоть би воно й так, то щож се, отченьку духовний, поможе?

— Я чув, що мачоха побиває тебе.

— Га, мачоха не мати .. Якже вона має мене добром благословити, коли у неї свої діти? Як вона має мене навидіти, коли я сам собі ненависний.

— А що батько на се?

— Щож вони годні порадити? Хиба се лиш не добре роблять, що боронять менї йти в сьвіт. — Ти, — кажуть, — господарська дитина і не можеш іти за прошеним хлїбом, бо мати перевернула би ся в гробі.

— Як-же би ти, сину, пішов в сьвіт такий невидючий калїка?

— Сумлїнє в серцю маю і воно повело би мене дальше нїж очи, бо очи — завидні, ведуть лиш до гріха. За дурно я би в сьвітї хлїба не їв; люди вчили би ся на менї, як правду шанувати.

— Кажуть, що коли ти правиш огню до люльки, то мачошині дїти кладуть гранчаки так, аби ти попік собі пальцї, а вони сьміють ся.

— Щож, отчику, дїтем дивувати ся? Їм Бог гріха не пише, бо вони ще нїчого не розуміють. Я оповідаю їм казки та сьпіваю вечерами і вони люблять мене.

— Зачував я про ті казки. Де ти їх навчив ся?

По нерухомих обрисах слїпого перебіг гіркий усьміх.

— Знаю, як люди в давнину жили, знаю, як тепер живуть, виджу як сирітські сльози валяють

ся по закутках, збираю ті сльози й грію коло серця, дивлю ся як сьвіт переходить попри мене, тай так оповідаю.

Сьвященик вдивив ся в вимарніле лице парубка. Перед ним станув темний, поневолений, український народ.

— Мученику, ти не знаєш гріха. Ти чистий як сльоза Бога, і покутуєш за чужі гріхи. Ти на сїй земли як те зерно гірчиці з Сьвятого письма. Найдрібнійше воно між усяким насїнєм, як же виросте, то стане найбуйнійшим деревом, так що птаство небесне прилїтає кублитись між його гілєм.

Голос сьвященика дрожав серед церкви на полумю вітхненого жалю, парубок припав до землї, мужики обступили його як сьвяте сьвітло і тиснули кулаки до губ, а він бив ся в груди і шептав:

— Боже милосерний, відки така ласка для мене — я марний червак...

ТІНИ СЕРЕД ТІНИЙ.

Була ніч, по городах шумів вітер. На бальконї сидів чоловік, його жінка та студент, який був у них на станції.

Голос чоловіка був розбитий, він позїхав, то заходив ся хорим сьміхом. Студент оповідав щось, жінка докидувала деяке слово.

Чоловік яких 39 літ, сухий, в окулярах, заточував ся легко в нерівнім ході. Нераз на сходах чути було його тяжкий віддих і сухий кашель. Він гарував на насущний в однім дуже подлім урядї. З цїлої появи пробивала ся лагідність та втома. Жінка ранками в шляфроку, з папіросом в губі. Молода, огрядна, з китайськими повіками і бездушним виразом, вифризована й вибілена як лялька на виставі. Була у неї служниця, а за другу служницю і попихача була старенька, рідна мати. Студент подобав на сьвятого, якого сват на селї витеше з клецка бардою. Кромі тих було четверо крайно запущених дїтий. Чоловік запрацьовував ся цїлими днями, майже нїколи не було його дома. Вона закине нераз на себе намітку, легкий кашміровий шаль і виходить вечером з шумом і скрипотом на другу, чи трету вулицю. Був в тім домі звичай, що коли на сходах дали ся чути кроки, то служниця відхилювала двері й зазирала, хто йде... Де дїти опущені, а мати вичиняє ся як жива пастеля — там коханок полоче свої гріхи.

Люди плескали всячину про її вибагливі капелюхи і шумні строї. Та від часу, як надворний доставець, полковий авдітор, за дефравдацію пішов до клїтки — капелюхи діставали лиш нове перо або стяжку, шовки пошуміли на „Лавочки“, а сапянцї зачали нагадувати старі беззубі роти.

Чоловік позїхнув змореним стогоном, сказав „добраніч“ і пішов до другого покою. Жінка і студент лишили ся на бальконї.

Крізь скляні двері за ними прозирало сьвітло і метало великі, покулені тїни на дах домика, що стояв між деревами на другім боцї.

Згодом пішла вона до другого покою, загасила сьвітло, заперла двері, лишила чоловіка в потемках, вернула до студента і розложила ся на колисковім кріслї. Він стояв коло неї. Дерева махали чорними крилами, захисти подабали на печери, в них шуміли шепоти і сопіла пяна, злодїйська пристрасть.

Через час, на даху домика одна тїнь хилила ся поволи до тої, що лежала на хиткім фотели. Потому рука першої тїни опустила ся легко на голову другої, за сим перша тїнь хилила ся поволи до другої й обі зросли ся в обіймах.

Над тою роботою чорних духів хитали ся тїни дерев з осїнною суєтою як на цвинтари.

З далекого покою долетїв острий кашель і замер.

З понурого саду виповзали потвори й отвирали горячі челюсти. Нерівну, грішну пару обступили тїни і перешіптували ся — о-о-о —! — о-о-о —!

Проклята ніч обіймала всьо довкола.

ВЕЧІРНІ ЗБИТКИ.

Товаришеви солодких і гірких хвиль —
Осипови Кузьмичеви.

Сьвіт запав в хмарну сутїнь. Скука волікла тїни по городі, вони зітхали і гинули в темних алеях.

Тихо на пальцях підкрадав ся директор заведеня божевільних, д-р Мандриль. Сховав ся за корчем і шептав:

— Земля пригортає мертві діти... Були гостї, пили, гуляли... Гей. вишумів сьміх, звітріло вино, вимер сьвіт — лишив ся лиш проклін і навис надо мною.

Притаїв ся, запер дух, аж в груди душило і чим більше надслухував, тим грізнїйші голоси непокоїли його.

За корчами, під муром стояв осел, запряжений до низького візка, яким возили моруг. Земля, обдерта сьвіжо з весняної зелени, заносила порохном. Осел дрімав, на візку як на верхняку стола стояв згорблений монах, крисатий капелюх на очи, в руках чотки. На переді високий поет проголошував отсю бесіду до осла:

— Героє Апулеєвого ґенія, які тайни пересувають ся тепер у твоїй ясновидній уяві? Тисячу девятьсот сїмома мірами слів обдарували людий безсмертні боги, з тих для фільозофа потрібна лиш одна, а ти й ту понехав, бо знаєш, що найвисша мудрість в мовчанцї. Символе терпеливої робучости і непохитного спокою. Чим супроти твоєї безсмертної траґедії циркова кольоратура переслідчої манії у нашого наставника!

Д-ра Мандриля простріли сї слова, він мав вже втечи, але тут прикувала його инша подія..

З помежи трох людий, що сиділи на земли і слухали уважно, схопив ся бувший поборник зьвірів і став живо перечити.

— Не вірте, братя, сему поганському пророкови! Отсей осел, се той задумчивий накоренок, що в заклятій мовчанці кує анархістичні пляни. Се не робучість, але символ роздору, се той збунтований робітник, що киринить в добрій славі заведеня божевільних і нищить нашу управу. Ось я вас зараз переконаю!

Старий драбуга вхопив ого лоблю і став гатити осла по голові. Осел подав ся в зад, та в тій хвили повставали тамті і давай бити його з боків. Осел станув як вкопаний і не рушив з місця.

— О, дивіть — він бойкотує нас! До протоколу з ним! — порішив менажерийний поборник.

На сї слова помічник поборника, якого по вигляді звали „Підсвинком", а через йкаву бесіду — „Без'язиким", обернув ся до монаха і сказав з трепетом:

— Сьвіг-сьвіт-сьвіт-ла Радо! Се-се-се є ре-ре-волюція — а власти-и-во її не-не-ма —

Монах стояв як заклятий на візку, перебирав чотки і дзвонив зубами.

Поет підійшов до рога старого, опустілого павільона і станув коло камінного дідугана, що спер руки на колїнах, а на голові двигав тяжкий різьблений причілок.

— Маєш з чого реготати ся, старигане! Ти є суспільність. Богато людських комедій пересунуло ся перед тобою! Але треба, аби те, що настане, видїв ти глибшими очима.

Тут бесідник виліз на дідугана, обіймив його за шию, зішкребтав з лиця маску, а з під неї вийшло мертве лице, скривлене злодійським, підлим сьміхом.

Поет взяв ніж і вертів глибокі діри в очах дідугана.

Мандрилеви видало ся, що підлазить до него скритий ворог, він скулив ся і чмихнув на стежку.

Мигнула йому думка, що чоловік був доти щасливий, доки крив ся в землі, тепер зачали люди літати понад неї і пізнали з фізики, що ходять стрімголов. Імив його заколот, він захитав ся і мав вже упасти в пропасть простору, але стрілила думка, що чоловік прикований до землі, се невольник і тут опинив ся він в своїм габінеті.

Вихилив чарку острого напою, насупив ся в фотели і курив без впину. Перед ним ґазета, отворена на отсім проклятім місци:

„В своїх упертих, чудернацьких фантазмагоріях забув п. д-р Мандриль, що наука медицини, при всяких, найновійших навіть здобутках, має означену границю, поза яку не вільно йому пускати ся і на власну руку переводити небезпечних операцій. В слушнім часї покажемо на иншім місци цїлому сьвітови, як він довгими роками ошукував стареньку, побожну Консілію, туманив сліпу суспільність, обкрадав народ із шкіри покірного, робучого осла шиє вісїмнацяту калиту“.

Д-р Мандриль подер ґазету в куснї і пив та курив далї.

Двацять лїт тяжкої працї, здобутків та почестий, а тепер отся шмата нищить всьо до тла. З попиханого сиротюка власними силами добив ся до сего трудного становища. В сїрім житю за цїлий вік нїхто не пригорнув його до серця. Шлюбна жінка, дїти, цїле окружене чуже і далеке для него і він серед них як понурий аскет. Мав вроджену відразу до всякого ярма, всяка залежність понижує чоловіка й обменшує його вартість. Ненавидів обовязків як пес, але пильну-

вав їх для зиску як пес, аж отсе глухі, таємні вісти по ґазетах розбили до решти його хорі нерви.

Встав і хитким кроком вийшов до секцийної салї. Здержав ся рукою до стіни, на столї перед ним лежав труп молодого революціонера. По лици д-ра Мандриля мигнуло здивоване, потім ледяний усьміх, він взяв лянцет і підсунув ся на пальцях до трупа. Обіймив його легонько за шию і шептав:

— Скажи, любчику, хто се зрабував менї спокій? Скажи — я маю зглядом тебе дальше ідучі пляни.

По даремнім очікуваню пустив руку, так що голова на скостенїлій шиї відкинула ся гордо на своє місце. Д-р Мандриль загородив вправно ножем і по кількох хвилях держав в руцї серце небіщика, як застрілену куропатву. Перетинав комірки і заглядав в них.

— Повідають поети, що треба самому мати серце, аби читати в чужім.

Глипнув на людський череп на столику, увидів в нім глумливий насьміх камінного дїдугана в городї. Пішов і трутив його на відлїть, але череп вивернув ся до гори зубами і мав незвичайно дурний вигляд. Мандриль кинув мертве серце і вибіг на город. Місяць виглядав з поза чорних хмар як з вигорілого кратера. Мандриль згадав редактора.

— Але того, сучий сину, не знаєш, що вся ка діяльність в приписаних границях, чи шалені промахи поза ними або й вічне лїнивство — на одно вийде.

Упав змучений на лавку. Намагав ся побороти розстрій і шукав ратунку. Право камінного дїдугана з підлим усьміхом, куняв осел. Д-р Мандриль видів в нім весь живий, ворожий сьвіт.

— Кажете, що я визискую людську працю. Так, так, пю чужу кров. — бо не маю своєї.

Схопив ся і вдарив долонею в чоло. Теорія Мільне-Едвардса і Ляндоа про переводженє відволокненої крови помішала ся йому. Підійшов до осла і зачав гладити його. Той підоймив голову і задрожав — Мандриль кинув ся на його шию і вхопив зубами за горло. Звіря рвало собою, аж противник злетів на землю і поправило його ногою так, що чорна судьба довершила на нім своєї мести.

ОЙ НЕ ХОДИ ГРИЦЮ...

Ученик VII-ої ґімназіяльної, Дмитро Чижик, клячів на ліжку і поводив ся дивно.

Два ученики І-ої кляси завважали від довшого часу в своїм інструкторі велику зміну, а тепер виставили носи з під ковдри і смотріли на него заперши дух.

Він витягнув руку перед себе і прошипів несамовито:

— Зраднице! Ти зломила моє щастє! Гинь враз зі мною!

Вдарив себе в груди і покотив ся на ліжко, оба хлопці виповзли як слижі і чмихнули до другої комнати.

В уяві Чижика сьвітло теарту зілляло ся в ярку повінь, мережану рожевими личками, ясними строями, розхвильовану гураганом оплесків та окликів „Славно!".

Так буде він виступати в геройських ролях, перейме ся ними всею душею, заволодіє публикою, а що найважнійше — очарує дівоче серце і здобуде славу.

З тих мрій збудив його рип дверий і сьвітло.

— Що вам пане Чижик? Чи не хорі? Я від довшого часу повиділа, що ви якісь не свої.

Він підняв ся на лікти і глядів на білу спідницю ґаздині.

Подумав і зачав дивити ся на мокрий ручник в її руках.

— Може вам зимний оклад на голову?

— Ні, дякую, мені нічо не хибує. Я лише так в сні чогось налякав ся... Маю розстроєні нерви і не можу спати. В тім ціла річ.

— А може вам в школї що зле пішло? Скажіть, я знаю ся з паном Цинамоном, то може би з ним поговорити?

Се останнє розбудило його як студений вітер сїрого вечера. Він порухав ся, як би його оса вжалила і бомкнув:

— Нї, нї, зовсїм непотрібно; я ві всїх предметах стою добре.

Ґаздиня вийшла, Чижик відітхнув і вертав до своїх думок.

Там в театрі принадні дївчата, а та білявка найбільше притягає його. Від коли побачив її на сценї, від тодї й спокій його покинув і в науцї пішло з Петрового дня... Але він стане колись з Несоленою в головних ролях і заграють обоє, гей, заграють! Він буде студіювати драматичну штуку, посьвятись ся їй... Стали йому в памяти сьвіжі стрічки з часописи: „Воскресло наше слово, збудив ся з віковічного сну і кайдан ґенїй нашого народа, сходить зоря нашої поезії і штуки і має поставити нас на рівнї з иншими народами. Настала крайна пора. Наша суспільність повинна подумати над тим, щоби наші сили не пропадали марно, повинна помочи молодим артистам в образованю і розвою талантів“.

Молодечі мрії обіймали Чижика солодким обманом. Накрив ся по шию і згадав одного учителя з синими очима і дївочим лицем, який мив ся на ніч сметанкою, лягав в рукавичках і скоро лиш сказав собі, що пора спати, так засипляв в кількох хвилях.

На другий день перед полуднем, в театральній будї на передмістю, станув Чижик перед директором, представив ся і заявив, що має охоту вступити „з патріотизму в устав театральної дружини, чує покликанє до штуки і любов до рідної сцени“.

Директор, Щогла, в витертім, крилатім плащи і цилїндрі, борода брита раз на два тижнї, ніс схожий до палямарського гасильника, а ріст

той, про який каже ся, що Пан-Біг міру загубив, — очима щура дивив ся на Чижика і видів його цілого. Чижик був стрункий хлопець, чуприна буйна, вус засіяв ся. Отаксувавши в мить Чижика, о скілько його поява відповідає формальним вимогам сцени, Щогла замітив байдужним тоном:

— Та, воно. добродію, добре, тільки не знати, чи ви маєте талант? Маєте голос, вмієте сьпівати, знаєте ноти?

Знаю. Я був дірігентом у двох бурсах.

Щогла кивнув головою на суфлєра.

— Пане Буда, нема там пана Смичка?

— Є за кулїсами.

— То ходїть, добродію, на сцену. О, так. Нехай вам здає ся, що отсе публїка, тут повів він рукою на перші ряди крісел, на яких тут і там сидїли актори й акторки, — а ви маєте спродукувати ся своїм голосом. Прошу.

— Що маю засьпівати? — спитав Чижик.

— Що найлїпше вмієте.

Чижик зачав:

— Ой вербо, вербо, кучерява!

Відсьпівав аж до слів: Змарнїв я, счорнїв я".

— Вистарчить, — сказав директор. — Голос ще не вироблений, але може ввійти. Зрештою пан Смичок спробує вас, о скілько ви біглі в нотах. Не конче нинї, можна завтра. Перед полуднем. Так. А ще одно, добродію. Чи позволяють вам родичі вступити до театру?

Позволяють, — відповів живо й без застанови Чижик.

— На всякий спосіб принесїть завтра позволенє від родичів на письмі і поданє. Так. А ще одно Чим ви до тепер занимали ся?

— Я учеником VII-ої кляси ґімназіяльної.

— А чомуж не кінчите ґімназії?

— З причини браку матеріяльних средств на удержанє, — відповів шабльоновою фразою, в якій для психольоґа криє ся траґедія нашої змарнованої молодїжи. Є тут завчасна

зрілість, буйна очайдушність, недостача тривких основ вихованя, так домашного як і суспільного, та плоский песимізм, мов скваснїле вино, яке стояло відіткане в душнім закутку.

То всьо сучасна хороба — молодеча істерія. Але буває і друга причина, а її імя — фільозофія гододного жолудка. Добре такому молодому чоловікови, який вийшов з рідного гнїзда здоровий і має силу до праці з бурсацької страви, чи з домашних крупів, але що зробити з тими замлїлими, блїдими, а нераз незвичайно здібними та інтелїґентними людьми, які не можуть погодити ся з бурсацьким простацтвом, нї з рідними вузликами, нї з тведою рукою камінних стовпів? А зважмо, що хиткий та капарний, полїтичний ґрунт грає тут також не малу ролю. Що-ж з такими робити? Чи вішати їх?

Але Щогла був би скорше впав на здогад, що його довжина надає ся до міреня кільометрів.

Чижик дивив ся на него, мов би мав спитати: „Як там у вас на першім поверсї? Чи гаразд? Всї здорові? Бо тут у нас, чоловічку, біда". Йому пригадали ся слова поета: „Maszcie krymskiego statku! Wielki Czatyrdachu!"

— А ще одно, — замітив директор. — Принесіть письмо від якої визначної особи, котра вас знає і дала би нам близші інформації що до вашої особи.

На другий день було вже позволенє від родичів, сфабриковане зміненим почерком і підписане лївою рукою, хоч почта з рідного села могла прийти ледви за пів тижня.

Адвокат Ходак приймив Чижика одним зирком через плече і коли той стояв при дверях та вияснював, по що приходить, сей розвернув ся в фотели, як жаба в калабани, довбав байдужно в нїгтях, врештї стратив терпець і сказав піднесеним голосом:

— Чи на голову впали! Таж там в театрі самі піяки й картярі! Подобало ся вам циганське житє і гадаєте, що зробите там карієру? Я чув, що ви пишете поезії. Се нїчо не варта! Хлїба не дасть! Що то з тими поетами, що вони лише фантазією живуть, а не беруть житя поважно і не тримають ся льоґіки! До театру вступають лише люде змарновані, легкодушні і недоварені дячки. Ви образований чоловік, перед вами отвирає ся сьвіт і я зовсім не розумію, що може тягнути вас до театру?

Чижикови пригадали ся сьвіжі слова з часописи: „До театру потрібні образовані люди, які могли би працювати над собою“ і т. д.

— Як тут погодити слова рецензента, з тим, що сей каже? — думав він. — Де тут льоґіка? Котрий з них бреше?

Та д-р Ходак, аби позбути ся „сліпого“ кліента, взяв візитівку і написав: „Сим посьвідчаю, що п. Дмитро Чижик, знаний менї лично, має замилованє до сцени і з огляду на його дотеперішне моральне поведенє, не заходить жадна перешкода в принятю його до театру“.

За кілька днів цілий театр на сімох подорожних возах переїздив до дальшого провінціонального міста. В тім часї відійшли три актори, оден вмер в шпитали, до хору треба було статистів, отже директор приймив Чижика на 25 ринських місячної платнї. Вози з паками, скринями і куфрами стояли коло австерії, актори й акторки садовили ся з дїтьми як кури на бантах, директор торгував ся з Жидами, з боку надійшов Чижик і здоймив капелюх.

— А ваші річи де? — спитав Щогла.

— Я тут напротив мешкаю.

— То йдіть по річи, але не бавте ся довго.

Чижик скоком, як кажуть, „на одній нозї“ побіг в хату й вибіг з вузликом під пахою, в нім була пара біля і дещо з одежі.

— Де маю сідати, пане директор?

— Де будь, де лиш місце буде.

Чижик сів з заду воза на дручок і по сім американськім вступі витягнув руку в гору до актора з ґеоґрафічним носом, на якім, мов на мапі були сині та червоні значки.

— Маю честь представити ся — Чижик.

— Нагнибіда. Дуже мені приємно пізнати, — відповів актор. Старий хитрець всьміхнув ся, як кінь, що хоче вкусити.

— Чижики люблять сидїти на галузках.

По тім махнув рукою і додав:

— От, жиймо не так як люди, але по-при люди.

На вулици міщанин бив пяну жінку цукром в голову. Вона вхопила його за полу, зігнула ся й кричала, а він гупав як цеглою. Фякер збирав кусники цукру з землї і сказав:

— Буде завтра на снїданок.

— Солодке битє, — завважив актор з мапою на носї, а його усьміхнений профіль нагадував збитий чайник.

Пяний мужик вертав з міста і заточував ся, якби мав сказати: „І той кут мій, і сей я знаю“. Весела бабуха, на пів зарібниця і жебрачка, боса, з кобілкою, великий палець обвитий грубо білою перевязкою, вдарила долонею в паркан, туй перед самим носом мужика.

— А сеї дошки не хочете поцюлювати!?

Заскрипіла сьміхом гей немащене колесо, похитувала головою, очи стали вузкі, як би ниткою зістебнував.

Мужик, який віз „триятер“, тримав оселедця за головку, обтріпав до люшнї, витер в полу як кавалок шаблї, потому посолив та їв з хлїбом.

Директор бісив ся, що одинокий на ціле місто фякер згодив ся на більшу заплату з иншим панком, а він буде тепер приневолений товчи ся цїлу дорогу на простім возї, в додатку зі „своїми“ ненависними „людьми“.

— Я тебе навчу. Ти знаєш, з ким маєш до діла!? — кричав він до Жидка.

— Ну, ну, най пан не роблять комедії, бо тут не тиятер, — відповів Жид спокійно.

Директор рад-не-рад виліз на віз. Виглядав на драбинах як бузьок на плоті. Вози рушили в дорогу.

Був погідний день. Бабське літо снувало ся по городах і полях, осінь чепурила ся як та молодиця, що нагадає собі дівоцькі літа і кров в ній заграє.

В гурті людий, які прямують до одної цїли, затирають ся цїхи одиниць, не лиш по верха, але й духово. Гурт убиває окремі хисти одиниць і витворює звичайну, сїру ровень, матеріял до фільозофічної іронії. Лише чоловік гіркої, могучої сьвідомости терпить серед гурту гірше, ніж на самоті і се виріжнює його на перший погляд. Так і тепер ціла артистична каравана не представляла нічо цікавого. Одні лиш цигани, той дивний народ-скиталець зі сьпіванкою на устах та з вічною тугою за просторим небом, розлогими пустелями, чарує своїм мальовничим походом і поезією свободи. Мужикам, які везли ґонти, цеглу і тертиці, впадали в очи передовсїм паки і скринї, а на покулені постаті на возах дивили ся зовсїм байдужно.

— Відай, ото якісь Жиди з полотнами та сукнами їдуть десь на ярмарок, — казали вони.

Лише оден наймолодший ґазда, який недавно вернув з войська, а можна се було пізнати по синій шапці і комісних штанах, показав на виступи кулїсових полотен, які телепали ся на довгих латах як три нужди і сказав:

— Що вам Бог дав! Таж се комедіянти, не видите, о-о. Се такі, що всякі штуки показують. Рахувати, триятер. Такий неоден, як пустит тумана, то ви би лиш очи відивили тай перехре-

стили сї. Як я був у жовнєрах, то нераз надивив сї.

Два мужики, оден по однім боцї дороги, другий по противнім, ішли заложивши руки за спину і в віддаленю яких десять метрів від себе балакали. На пів милї розходив ся їх голос, але чоловік необізнаний з мужицьким житєм та духом народної мови, не збагнув би, про що вони вели розмову.

— То, вважаєте, карник. Ба, ая. Покусав зо мнов горіхи, ну, покусав, то покусав. Але бо він вважаєте, вчинив межи людьми, що я хочу підпустити йому червоного когута, тай подав мене! Ну міркуйте собі! Таже ви, рахувати, знаєте! Тай приходит менї на Водорщі, — я з хати, а то ще де-де! а тут вам, ка-у, ги-и-й, бадю ріднень-кий! Але де-е там! Анї суди Боже! Щож тут робити!? Ги-й, міркую собі — ото! Бі-і-гме! Ну, тай я, вважаєте, сюди не туди, сюди не туди — пішов!

Річ в тім, що він пограничив ся зі своїм сусїдом, а той вчинив між людьми, що сей хоче його підпалити і заскаржив до суду. Приходить візванє на Йордан, сей досьвіта з хати, а тут буря і злива, що годї рушити ся. Але він став шукати дороги і пішов на термін.

Театральна дружина тягнула через село. Зі стодоли летїли ритмічні лопаня ціпів, дим висотував ся з під стріхи і ніс запах сьвіжого хліба. Вулицею ішов весільний гурт. Оден чоловік танцював навперед музиків і сьпівав як би в глубокій водї топив ся і кликав ратунку, другий скрутив ся, крикнув два слова, а на третім урвав в половинї, як би його гадина вкусила. Оден старший мужик почервонїв як индик і намагав ся кричати голоснїйше, нїж горло і людські груди годні видержати, затискав кулаки і вимахував ними як би сварив ся і хотів кого бити.

Отак кождий виривав ся з суєти і хотів доказати чогось небувалого, великого — кождий виривав ся від смерти.

— Отсе й наше таке, — думав Чижик.

Він пересїв ся коло фірмана. За селом була рівна дорога і голі поля довкола. Худі кінські ноги витягали ся і ступали на перед. Видовжували ся перед очима Чижика як ноги великанських потворів і ступали рівномірно, без впину, все на перед. Прийшло йому на гадку, що кожда людська дорога, від'їзд, чи поворот, кождий крок, се постійне надточуванє простої лінії, яка веде в могилу.

Виїздили на гору, а з гори в долину сходили воли. Їх голови й роги рисували ся на багряній і синій полосї заходу.

Наставав вечір і холод. Артисти добували з ґардеробних скринь мужицькі, довгі кожухи та баранкові шапки, вгортали ся, се змінювало їх вигляд і давало притоку до жартів та оживляло дорогу.

Чижикови припало до серця се нове цікаве житє. Від коли пішов в школу, від тодї не зазнав тої свободи, що тепер. З другого боку підлещувало й се, що поневолї вирвав ся зі скучних, ґімназіяльних рам, які очортїли йому до крайности і що врештї станув на своїх власних ногах — з платнею 25 ринських на місяць. Двацять пять ринських — се-ж для него гроші! Він такої суми доси ніколи не мав! За ті гроші можна богато справити. Книжки, одежу, всьо, що лиш буде треба. На тих основах колотили ся думки недосьвідченого дїтвака Мельпомени. Холод, туркіт і трясучий віз розсївав ті його „реальні“ думки, на „ідеальні“ не пора тепер, хиба аж тодї, коли буде він серед спокою, сам... Перед ним пересунули ся постатї батька-матери, рідні й свояків... Будуть бідкати ся, що він покинув школу і не хотів вчити ся на попа... Та вони не розуміли його духових потреб і не дбали про

него так як родичі инших шкільних товаришів з ліпшого коліна, то й тепер пожурять ся трохи, час зітре встид з чола, що їх син „пристав до комедіянтів“, а колись як просьвіта розсипле промінє по найтемнійших закутках, то й вони пізнають, до якої сьвятинї він пішов і на якім жертвеннику посьвятив свою молоду силу і душу.

— А все-ж ти скривдив їх, — стукав таємний голос в молодім серци, до такту за туркотом воза. — Вони покладали всю надію в тобі, що дочекають на старі літа, як ти станеш ясним вінцем їх трудів і безпросьвітної долї.Було для них посьвятити ся. Вони бідні мужики.

Перед ним станули вимарнілі личка і очи сестричок. З яким вони довірєм і пошаною дивлять ся з закутків на него, коли він бувало приїде на сьвята, або вакациї. Цїлий час ві всім його слухають, все на його услугах ті малі, скорі ноги і руки нїколи йому в нїчім не противлять ся. Як має він приїхати на вакациї, то вони цїлими днями галакають коло черешень, аби птахи не обїли, бо приїде Дмитро. Самі дивили ся ласо на ті черешнї, а жадне не важило ся рвати їх — бо то всьо для Дмитра. Хиба лиш деколи підоймили ту черешню, яку птах скинув на землю. — Як ти відїздив в школу, мати плакала, а сестри цїлували тебе в руку... Ти поступовий чоловік, прямуєш до вселюдських ідей тебе проймали на скрізь і прибивали ті діточі уста, що дотулювали ся твоєї руки. — Чим ти їм відплатиш за їх серце? Ой, брате, те серце одиноке щире, незіпсоване, другого такого ти в сьвітї не знайдеш нїколи...

Ненависні постатї професорів, з темних придорожних корчів вилазили як потвори без серця, без ніякої поради, як злі духи.

Він оправдував ся перед власним сумлїнєм. — Як же я міг видержати в такім пеклї? Д-р Швон обняв греку і латину в VII-ій клясї і ти виковуй йому на память цїлі партії лєкцій, зошити всяких правил, виїмків та реалїй, виковуй як у тебе жолудок цїлими лїтами на дієтї, здоровля і сили нема, а з инших предметів також цїлі копи матеріялу... Гей, чи ж я не був рад! Таж в тім моя амбіція була, щоби скінчити ґімназію. Де-б я був і пішов відтак, чи на фільозофію, чи на який инший факультет, лиш аби скінчив гімназію. Та не знайшла ся нї одна щира людина, аби менї була порадила і помогла.

— Ти сам собі винен, — шептав упертий голос. — Ти був занадто великий педант, а при тім благий і полохливий. Ти все онимав ся, не довіряв своїм силам, а тим часом перший-лїпший туман випихав ся на перед, а тебе тручав на зад. Житє треба ловити цїлою пятернею, так аби нїхто не годен тобі видерти, всяку нагоду повинен ти ловити на цїль в мить, як птаха в летї і не бавити ся доброю вірою в людий — інакше, заки ти розглянеш ся, — сьвіт тебе обікрав, а ти став голий, тай хоть сядь і плач — нїчо не поможе.

Темна ніч причиняла горя. Він осуджував професорів перед своїм сумлїнєм як сьвідомих виновників своєї долї і зачав на них виливати всю їдь та жовч проклонами.

— Бодай-же ти не знав нї Різдва, нї Петра, нї дрібненьких сьвят! Бодай ви падали оден за другим як грушки з дерева і дна під собою не знайшли! Бодай тебе шляґ трафив сім разів і трохи!

О півночи станув театр на місци. Дружина розбивала ся на двоє, троє люда, та йшла на нічліґ, одні до знакомих, дехто мав свояка, инші йшли до

жидівських заїздів, а решта — наймолодші бідаки, до читальні, яка спала непробудженим сном від самого заснованя. Там сусід міщанин вносив два околоти, зо дві верети, підлоги не було, отже мягко і спанє пишне! Рано навідував ся старий сьвященик, казав вставати, мити ся, уважав, чи в хаті порядок, а відтак зачинав цікаву розмову.

— Ти як називаєш ся? Гм, ага! А ти як? А ти? Ну, так, гм, аякже!

По сім виходив він з читальні і за вікном чути було його грубий голос:

— Штефане-е! Най скочить ваш хлопець до їмості та принесе онтим хлопцям горнець молока і хліб!

— Ну-ну! — долітав у відповідь голос із сусідного обійстя.

То всьо, про що тут іде оповіданє, діяло ся ще за давних, добрих часів; тепер вже відай того нема.

Чижик зайшов до заїзду, в якім ще сьвітило ся. Випив горівки і закусив булкою. Під шинквасом на земли хропів пяний міщанин і від часу до часу сварив ся з кимсь крізь сон, в куті за довгим столом сиділи два старці з торбами, перед ними фляшка. Вони йшли на храм у далеке село. Дрантивим голосом балакали потайно про свого богатого товариша, що був війтом над жебраками.

— Чи дав Василь віно доньці?

— Ой тото дав... Дав її дві побішні[1]), то цалком нові... заплїшник[2]) такий на дванацєть закамарків і пугу[3]) таку на девять локот довгу, а на кінци така як тромтат[4]).

---

[1]) торби.
[2]) торба через плечі.
[3]) палиця. контур.
[4]) почтарська трубка.

Жид завів Чижика на нічліґ і постелив ліжко. Комната була помазана на сино.

Лягав пригноблений. Качав ся довго з боку на бік, поки заснув. Над раном снить ся йому, що вложив руку в кишеню, наткнув на кусники скла і вони повбивали ся йому поза нігті. Потому снить ся йому, що його лице вкрили черваки, він глядить в зеркало, а його волосє посивіло.

Встав пізно, ще гірше прибитий. Не був забобонний, не вірив в сни, знав, що вони походять часто з фізичних причин, але мав також і сей погляд, що неясні прочуваня, на пів сьвідомі житєві прояви скуплюють ся в соннім образі як проміні в призмі, а їх рефлєкс — се те, що має стати ся. Закликав Жида, розповів йому свій сон і спитав, що він означає. Жид подумав і сказав.

— Коли чоловікови снить ся, що він скалїчив ся склом, то його хтось ошукає. Сиве волосє, то клопоти і жура, а черваки — слабість і нужда.

На пробі мав Чижик нагоду пізнати акторів і акторки. Були се зломані бідаки з розбитими нервами... Жіноцтво зманєроване, плоске і дрібничне Несолена була вижовкла тай як мізерія з огірків — смачна, але нестравна. Було то скисле сотворінє і на старий шабльон думало про „добру партію“.

— Перша часть мого сну здійснила ся, а друга не цікава, — думав Чижик.

„Сталевий настрій“, як він се називав, обгорнув його. Студеною інтуїцією війшов в скучний репертуар і великанські трудности, які треба би йому поборювати, заки дало би ся вивести на сцену щось нового. А сам директор і цїлий гурт людий „яке їхало, таке здибало“. „Зійшов ся Яким з другим таким“. Зрештою, воно тут всьо цїлком льоґічне. Лїпший директор не мав би місця між таким персоналом, а лїпший персонал не мав би місця серед такого загалу. Всьо є так, як

повинно бути, инакше виглядало би воно, як золотий ґудзик при кожусї. Епоха, дух часу укладають суспільність як кравець кльовнів кафтан з усяких пестрих кавалків. Часом позволять собі на вибагливий причинок, та се вже злишні витребеньки. Представмо собі, що всї люди стають нараз чисті, розумні, артисти — що тодї? Конець сьвіта на віки віков атрамент! Без найменшого відклику до Ради надзираючої!

Так думав Чижик і потїшав себе, що колись буде лїпше. За 100, чи 200 лїт, але все буде лїпше. Коли ми опираємо ся на поступі і стремлїнях до добра, то природним порядком настане колись такъ, що земля стане раєм, а небо збанкрутує. Одно лиш, що нас тодї не буде. Не будемо могли погуляти трохи серед земного щастя. Та се також дрібниця — панські витребеньки для тих, що боять ся смерти й їздять в чужі краї, аби в теплих водах причинити собі віку.

Юні думки перервав голос директора.

— Згубив ся нам десь афішер, отже підете, пане Чижик, вечером з паном Залудою и порозлїплюєте афіші на завтрішне представленє.

Сполудня вийшов Чижик на місто, оглянув старий ратуш з мітичними різьбами, потому пішов за місто до руїн старого замку на горі. Любив вести розмову з нїмими сьвідками минулих часів. Лежав на мураві серед звалищ, перед ним синїли далекі лїси й долини.

— Чую, що я на сїм сьвітї чужий, нїчо мене з ним не вяже.

Зійшов в долину і повернув до одної артистки, яка за молодших лїт завертала хлопцям голови своєю вродою. Застав лише дві акторки, які віднаймили з тамтою окремий покій. Одна з них спала, друга підоймила голову від подушки і кликала:

— Ходіть, ходіть! У нас нині ніхто ще не був і ми з нудьги полягали.

— А деж Безкоровайна?

— Не знаю... Так ви не до мене прийшли, лише до неї? Який з вас шармант? Та вже хоч би для політики, повинні ви сказати, що прийшли до мене, а бодай до Маньки, що спить осьде.... Тут ще хтось є, — о —

Акторка відкрила ковдру, Чижик увидів старшу дитину.

— Чіє се?

— Безкоровайної.

— Так? Я навіть не міг би був впасти на се, що вона має такого дітвака. Де-ж він ховав ся доси?

— Таки тут в сім домі, — відповіла молоденька акторка, позїхаючи і протираючи винищені риси.

— Безкоровайна є тепер у сусідів... властиво у сусіда, властителя сего дому.

Рипнули двері, війшла Безкоровайна. Лице розпалене, очи розсіяні сьвітили як скло, руки дрожали.

Дітвак збудив ся і почав ремсати, вона вхопила його і вибила. Сіла задихана на край ліжка і вперве увиділа Чижика. Він кивнув головою, Безкоровайна всьміхнула ся і сплеснула в руки.

— А ви відки взяли ся!?

— З неба впав.

— Ні, на правду, звідки ви тут нараз взяли ся? Як-же се може бути, аби я вас не спостерегла доси!? Ви певно сховали ся й доперва тепер сїли на те місце.

Уперла ся при своїм, на чім сьвіт стоїть і попала в розстроєний сьміх.

— Чому вам серед сьміху живіт трясе ся як курці, що кудкудакає? — спитав Чижик.

Вона глянула по собі й обі з молодшою акторкою аж лягали.

Недільне представленє складало ся з десяти вокально-музично-сценїчних точок. Така собі артистична салата з опереткових актів, драматичних сцен, дуетів, куплєтів і соля. Того вечера зайшло кілька ґротескових хвиль, які пригадали Шекспірові добрі часи, коли сцена з публїкою творила одну челядь.

Підчас траґічної павзи серед монольоґу Адріянни Лєкуврер на софі, з бантів над сценою долетїли отсї слова:

— Посунь ся, бо як талапну, то око мазницею вилетить!

Тут оден з урвитнїв упав на сцену

Актор, який представляв мужика в народній штуцї, мав виголосити: „Замети хату, та йди за двері!“ Тимчасом забув ся і вповів!

— Замети сцену та йди за кулїси!

Реквізитор забув дати на сцену чоботи, поваляні червоною фарбою, що мали служити на доказ убійства.

Війт дає розказ, аби подати йому ті чоботи, актор, який грав ролю присяжного, зачав крутити ся за ними по хатї, заглянув під лаву та постїль, врештї сказав:

— Нема! Затратили ся. Правдоподібно десь на печи.

В гостиннім виступі станув оден редактор, незгірший знавець драматичної штуки. Мав за собою більше продуктивної працї, нїж здібностий, але без признаня у деяких гуртів. Рішучо не станув нїхто супроти него, але були злобні одиницї, які потайно шкодили йому нераз гірше лютого ворога.

Дама гнїздила ся коло фортепяна, редактор en gala тримав ноти, чекав на перші акорди Ваґ-

нерового „Пращаня Льогенґріна“, але робив при тім вражінє вдоволеного зі себе щасливця, то знов як би йому перший раз в житю підсунув кварґля під ніс. Врешті зачав сьпівати. Його голос зовсїм не виходив в свобідній та ясній геройській силї, яка відтворила би слухачам важну хвилю — а губив ся в горлї і нагадував домашну копію інститутки з твору майстра.

Редактор противного орґану сидів в першім ряді і хоч без вродженої злоби, а ще певнійше без претенсій на знавця сьпіву, дивив ся тепер уперто всьміхненими очками на свого полїтичного суперника на естраді. Инші одиниці, але се вже злобні, ховали голови поза плечі жінок і душили в собі сьміх. Оден потупив очи в колїна і силував ся привести перед память похорон свого дїдуня, аби тим способом остудити електричні струї, які нагромаджували ся в горлї, дрожали небезпечно і готові вибухнути, скоро би лиш вистрілив деякий трілєр, або звихнула ся фістула. По кождім кавалку били франти завзято в долонї, а щирий сьпівак щебетав і колїдував надпроґрамово, що лише вмів.

До числа противного орґана ладила ся тимчасом отся оцїнка:

„П. Ґ. разив карикатурною пересадою і був рішучо занадто мельодраматично штивний. Ми би радили йому, щоби він дав випхати ся зі своїм голосом“.

Чижикови було нїяково.

— Я не маю віри до його сьпіву, але се поведенє публїки, хоч природне, але несумлїнне.

По представленю взяв наш герой жмут афішів під паху, а його товариш Залуда бляшанку з рідким клеєм і квач та пішли на місто. Розлїплювали афіші по мурах і парканах. Де треба було вилїзти в гору, там Залуда підоймав Чижика на хребтї. Так розлїпили з кількадесять афішів по цїлім містї.

Самостійна стичність з житєм витворювала в нашім юнаку дещо сьмішного. Не мають сї стрічки на цїли віддати заокругленого, повного образу тої душі, але для студій годить ся вглянути на кілька хвиль в молоду, неприродну й окрему характеристику, на яку був натяк в ході сего оповіданя.

В тім часї пізнав ся він з одною чужинкою. Назвім її Емілїя Родон і загляньмо до її сальону. Була ніч. Емілїя писала лист до свого мужа в далекім краю. Чижик зісунув три фотелї і розтягнув ся коло неї. З коминка розсївала ватра тепло і чутє безпечної сонности і чарівного чуваня, яке в осїнну та зимову пору можна пізнати лише в диких лїсових закутках. Спокій і тїни сальону вколисували його, рожеве сьвітло лямпи обливало тяжкі атласові занависи. Хвилями сповивали його ті атласи та оксаміти солодко аж до нуди. Тодї витягав ся з мрій і висував голову на колїна Емілії. По часї замітив, що вона не пише, лиш бавить ся дрібничками на бюрку і смотрить з боку на него. Підняв очи до неї, вона глянула на бюрко й ледви затаїла усьмішку. Споважнїла і глянула знов спокійно на него. Висунула ліву руку і вже хотїла погладити його, але спинила ся.

— Чого ти — перепрашаю — чого ви такі холодні? Скажіть менї що — ви не отверті. Кажіть щонебудь, бо менї так чогось скучно, чи лячно, сама не знаю.

Зісунув голову з її колїн на фотель і дрімав далї.

На її рожеве личко впали тїни темних вій, йому привидїв ся смуток богинї, душа заграла, він підняв ся на лїктї і глянув з долу на неї.

— Возьміть руку з чола, Емілїйо, — ох, так — нї, ви не знаєте смутку, вам смуток не до лиця. А я думав — се була лиш хвиля мого сьвітла.

— Яка? Скажіть, будьте хоч раз отверті.

— Відки ви знаєте, що я не отвертий?

— Чую се. У вас дві правди: одна для людий, а одна для вас самих і з сею другою все криєте ся як демон.

— Правда, Емілїйо, але як ви се пізнали?

— Не знаю, але коли ви зачинаєте бути близше себе, то кажіть далї, прошу вас, лише кажіть.

— Щож вам скажу? Ви гарні — ви дуже гарні.

— Ах, не се, не се, тут я вам не вірю, а скажіть, що я бридка, в те я вам також не повірю. Скажіть менї, що криє ся у вас на днї?

— Скажіть ви, Емілїйо, вперед, що у вас криє ся на днї?

— Гм, про вас? Добре. Від вас бє... сьвіжість, що так скажу — гм, ей — не сьмійте ся з мене, ет, не буду вже...

— Алеж прошу, я вам вірю, лише мигом перелетїло от щось побічне, прошу...

— Від вас бє страшна, таємна сила.

— Хе-хе, страшна, таємна сила, ха-ха-ха! А яка?

— Не знаю.

Встав, притиснув її руку до уст і сїв біля неї.

— Вибачте — до чого я сам можу мати претенсії?... Надумуєте ся, отже я виручу вас. До нічого.

— Занадто дико обходите ся з собою.

— Правда, Емілїйо. А знаєте, як би я був зазнав хоч крихту щастя тодї, коли був в мріях, був би і далї бажав його, але нинї? Деж подїти душу, що в мить пронизує всьо й ві всім відчуває нищету? Найдіть менї дуже зручну, рафіновану річ, що могла би засліпити мене хоч на якийсь час, а віддам вам душу!

— Лишім се, ви дивні і страшні.

— Щож в минї дивне і страшне, Емілїйо? Чи може ся щирість, яку ви викликали?

По довгій мовчанці Емілія як би впала на якийсь плян і спитала нараз.

— Може напєте ся чого?

Важив ся хвилю, вкінці скрив нехіть.

— Прошу, здаю ся на вас.

Жаль йому стало її, сердечно жаль. Щож вона винна? Її чоловік дикун, пяниця, гуляє тепер за границею і забув за неї, як вона за него. Її молоденьке серце рве ся, аж горить, а тут він навіть до такої дрібниці як чарка напою приневолює себе. Він рад любити, затаїти свій холод, аби ту бідну, чудову богиню не вразити нічим, так щож? — „Офеліййо, йди в монастир!“ Він давить той дідьчий голос, давить аж пріє, аж зубами скрегоче! — Чи має годити її пристрасти? Ні.

— Ох, ви маріонетки, базарні куртизани! Коби ви знали, за яку марну ціну можна пізнати суєту, яку ви уважаєте за наше щастє! Міліони самодурів, прикованих до діравої судьби. Держави, інституції, увесь „поступ“ обертає ся довкола неї, а мені самому, щож ви дали? Самотний прийшов я на сьвіт, ви ледви в хвилях товаришите мені, а як дух отвирає простори, тоді я мушу лишити вас і все сам маю шукати сьвітла, аби день минув без потемків.

— На ваше здоровлє!

— Ех, як вона говорить. На якого чорта мені здоровля?

Торкнули ся, його привалив тагар горя, душа розболіла.

Емілія розцвила ся і засьпівала півголосом:

— Die Königin war so schön, so schön
und der Page so dumm, so dumm!

Глянув на неї — — Еміліййо, ей, не грай зі мною...

— Можна взяти лямпу?

— Мені не треба.

— Положіть ся он на софу, там ліпше.

— Може ще ляжу.

Накрив ся. Вона миттю поклала руку на його чоло і майже впекла устами.

— Добраніч.

Вийшла до спальні.

Утомлені живчики затяготіли як олово, його звялила гореч і нудьга, а потім горячка. Грудь здрігнула від холоду. Хотів витягнути ся і почув, що за плечима прилягло його щось живе, горяче, немов собака. ıї тепло розходило ся по тілї, він стратив сьвідомість і став лебедіти нісенїтниці.

— Видиш, я сам, я вічно самотний. Прости, не гнївай ся на мене. Знаєш, я ще до нинї не мав людини, з якою міг би розмовити ся. Нинї упав я на дусї так, що не здрігнув би навіть перед власним похороном, але пожди, як верну до сили, то сотворю огнї, що будуть горіти серед темряв доти, доки трівати-ме людська сьвідомість. Я знаю глубини людського горя й ангельського забутя.

По лици котили ся сльози, перед ним розстелив ся благодатний досьвіток душі, схід його сьвітла, сила його захвату, жаль перейшов в тиху молитву і розколисав ся на крилах сумерку.

Нараз десять кігтїв пантери впило ся в його поперек!

Зойкнув і грянув на землю. У нестямі поразило його скавулїнє собаки, схоже до здавленого жіночого сьміху. Портієра до спальнї заколихала ся, він глянув туди і спостеріг, що стоїть на краю пропасти. Долом хребет гори, сповитий сивою млою, а збоку від стїни спальнї, з ложа Емілії вразив притишений хихот. З глубини пропасти йшла до него пара рук, він стратив память...

. . . .

На другий день написав до Щогли:

Поважаний Пане Директор!

Мій драматичний термін у Вас скінчив ся. Афіші порозлїплював я, як щонайменше афі-

шер з докторатом, хоч до тої штуки не дали мені безсмертні боги конечного дару — Вашого росту. За те послугував ся я живою драбиною, тов. Залудою. Раджу Вам з дорогої души, подайте на драматичній анкеті сей мій плян: Нехай будуча сьвятиня штук стане на такій підвалині як могучі плечі і карк неоціненого тов. Залуди. Здобудете тим собі славу і гроші, за якими пропадаєте, а я осліплений Вашим ореолом, сьпівати-му оди, перед якими зблїдне імя немейського поета“.

Зібрав ся і вийшов.

Був на передмістю. Дощ скропив порохи, ранок був сьвіжий, майже лїтний, садиби врывали ся, округ мав затишний, селовий вигляд, вулиця виходила на розлогі поля, що нагадували степ. Була тут гарна, велика загорода зі садами і господарськими будинками, кладеними на старий, розумний лад. До вулиці виходила простора кузня, а на подвірю коваль прибивав коневи підкову. На перший погляд нагадував той коваль силача, викованого з ґранїту З під сивих бров сияла лагідність і спокій. Чижик станув і дивив ся з одушевленєм на него. Так виглядали люди, коли ще на сьвітї не було підлого бюрократичного жонґлєрства по рецептам Метернїха, нї „шпілєра“*), нї обіжників та додаткових службових презерватив, нї ц. к. Ради шкільної краєвої. Тодї люди радили над добром для людий, а не забивали свого розуму соткою кілків в дошку. Тодї на сьвітї був лад, як в добрім вулию, а бородатий, добрий пасїчник водив по земли правду за рученьку. Так було доти, аж настали часи, що чоловік сказав чоловікови: Ти не маєш нїчого, нїчого тобі не треба, а моє всьо. І стали люди видирати людям статок**), працю, здоровлє, честь, житє і дїти. Під впливом духа

---

*) Pain Expeller
**) маєток.

старих, добрих часів, пішов Чижик на подрірє, поздоровив коваля і придивляв ся праци. Ковалеві два сини розжарили зелізний друк, оден взяв його кліщами і придержував на великім ковалї, а старий і другий син вхопили величезні молоти. Посипали ся іскри жменями електричного зерна, атлєтичні, голі рамена гатили молотами, аж земля стогнала. Наш юнак видів в тім образї прометейську боротьбу з чорними ідолами і шептав до такту:

— До праці! До праці! Могучо до праці, гей!

Відтак по дорозї думав:

— Людська сила не до віку. Маю змарнувати її в театрі і не лишити виднїйшого слїду? Нї, верну до своїх і вложу свою силу в таку працю, до якої я ладен. Молодість — буйність. Молодий чоловік все має надвижку сили, за богато на неї числить, не знає, де її позбути і через те так богато людий в молодім віці зводить ся і пропадає марно.

Простий, звичайний коваль дав йому яснїйшу розвязку загадки, ніж увесь штаб професорів.

Раз лїтним вечером сидів з батьком в хатї і балакали весело.

— Що то було, Дмитре, перед кількома роками з тим якимсь триятром, що ти був пристав до него? Я вже нераз мав тебе запитати, тай все забуваю.

— Пусте-е, нема про що згадувати.

— Ану, розкажи, що то такого є. Чи не буде то часом щось такого, що отак возьме оден, такий комедиант і поставить отак кілька крісел одно за другим, а відтак лише розбігне ся і всї перескочить!?

Дмитра вразив сей погляд, з другого боку — сам спомин також не належав до приємностий, але він взяв ся вияснювати батькови, що театр, се зовсім що иншого, далї став оповідати йому

про ціль і характер театру. Та старий нараз схопив ся і перервав.

— Ага! Аж тепер я собі пригадую! Таки в тім самім році, коли ти там був, видів я в місті папір на мурі і вичитав, що приїхав театр і буде показувати якогось „Ой, не ходи, Грицю!“

Старий, а був се заживний і зовсїм не пустий чоловік, вибухнув сьміхом.

— Ой, не ходи, Грицю! Ой, не ходи, ха-ха-ха! Ой, ой, не ходи, ха-ха-ха-ха-а!

Взяв ся за живіт і реготав на цїлу хату, аж вікна дзвенїли.

АДОНАЙ І БЕРБЕРА.

В гостинници під Однооким Сьміхуном будило ся вечірне житє. Приходили гості всяко слави, яких ріжнила найбільше праця, а найменше одежа. Відміна стану лучила тут свої гурти.

Ґрафський камердінер з бритою губою й сивими заличками, машиніст з театру і редактор в чорних очках балакали при однім столику, до них нахилив ся височезний, сухий та згорблений як верхоблюд бугальтер, якого через пику і голос прозивали кінською головою. Коло него розвернув ся збанкрутований цукорник, далї в куті окремо сидів зачитаний в ґазеті старий доктор, що не лічив нікого, а жив з науки сьпіву та гри на органах. Ґрафиня з обтятим волосєм, у старомоднім, мужеськім капелюсї похилила мумійне лице над столом і в купі з грубою, підвіяною собакою заїдала мясо з одного тареля і попивала вином. Осторонь від неї сидів набресклий панок і бубнив пальцями по столї. Кельнер підійшов до него і сказав:

— Ого, нема вже пана Мовчальського — умер.

Панок випулив очи і по хвили спитав дряхло:

— Т-аак — уме ер?

— Умер, — відповів кельнер.

Той віддув обвислі лиця й відсапнув.

— Так, так — пан Мовчальський все казав: Так, так — і вмер. Ну-ну. Дивіть. Десять лїт сиділи ми все оба коло сего столика і він все казав: Так, так, — а потому взяв і вмер.

Качачим голосом повторив іще кілька разів т а к, т а к.

— Н-ну, дайно менї котлєтика — телячого, гм, ага, так — мягенького, ая... Ага, чекай — хлї-

ба лише за крейцар, але не приліпку, ну тай решту, як все — знаєш —

— Знаю; чомуж би не знати! Служу пану комісареви!

Був тут також гурток старих кавалєрів, урядників всяких інституцій, що засїдали що вечера свій стіл. Одягнені чистенько, зачинали розмову від здоровля, погоди, нарікали на визиск, дорожню, проклинали своїх наставників, потім теребили полїтичні новинки з ґазет, переходили півголосом на сьвіжі скандалї і задержували при тім спокій, сальонові манєри і закраску доброго вихованя. Се ті стоптані огники, що рвали ся за молоду до ідей, поки житє не запрягло їх у бюрову шлию. З корчами в колїнах від висиджуваня над працею, з дрогавками в лицях і руках, пють вони спокійно свою отруту-забутє і подорожують сьвітами в далекі країни фантазії, подорожують сидячи при малім столику. Ідуть за уявою, бо на правду заперла їм способи біда. Чим дальша дорога від себе, тим солодша, кождий залюбки держить ся її. Стільки принади в житю, коли на иншу не стати. Нераз в тій утечі від себе, чарівні оази приманливими мріями давний спомин, втрачену надію викликують і лагідним сьвітлом на чоло падуть, а як вертаєш до себе, холонуть обриси, сьвітло гасне під твердим житєм.

Була північ, як в той азиль зайшов чоловік літ трицяти, високий, плечистий, похилений і сїв окремо Не був, видко, призвичаєний до трунків, бо вихилив чарку по чарці і дрогнув. Бачилось, гнули його два тягарі: житє і плечі як двері. Хвилями забував ся і попадав в задуму, його очи горіли, лице набирало хорої краски, що відбивала різко від чорної як вуголь чуприни. Він старав ся не звертати уваги на себе, лише хотїв відвести якусь скруту душевну, чи хоробу, отже слїдив тайком гостей і прислухував ся розмовам.

Редактор здвигав правим плечем по кождім келїшку чим раз більше і балакав кріз ніс з камердінером.

— Нужда потребує осолоди; багне за всяку ціну знайти її. Нужда є двояка: з біди й грижі, а друга з добра і буйности. Перша буває стидлива, боязка, скрита під задумою, мовчанкою, песьою чемністю, під ненавистю і шибеничним гумором на кутний зуб — друга буває горда, криклива як в еспанського жебрака, а при т м грішна й марнотратна. Житє не поезія, нї проза; воно і се і те. Серце багне поезії, та не розібє правди, розум бажає грошей, та не розібє поезії. От, жити, аби жити -- як хто може. Є вправдї правила, але лиш у книжках, катехізмах. Природа доконала свого, а чоловік свого; сотворила чоловіка, а чоловік нужду. Як хто хоче й може, так нехай живе. А зрештою скажу вам одно: от, шумять слова, летять на вітер, з вітром прилїтають і з вітром щезають. Остає лиш скука і нудьга і всюди тілько пригноблене, нарікане, невдоволене, душна напруга, аж дихати тяжко. Люди неспокійні, як птахи перед бурею. Заносить ся на великий переворот, на сьвітову загладу.

Незнайомий заплатив, насунув капелюх на очи і справив ся до дверий. Саме в тій хвили, коли взяв за клямку, з на-двору хотїв війти молодий, вимарнїлий чоловічок. Оба тримали клямку і дивили ся на себе крізь велику шибу. Чоловічок онимав ся війти, а незнайомий хотїв впустити його на перед. Вкінци відчинив двері на силу і майже затягнув сїрому до середини.

Стояли оба і глядїли з дивом на себе. Чоловічок був на кули, його одежа бідненька.

— Адонає, Мельхіоре Адонає, — промовив незнайомий й обняв бідолаху як рідного брата. Глянув на його калїку-ногу і притиснув ще більше до груди. Відтак взяв його під руку і вів до дальшої комнати.

— Куди менї, Берберо, аж тут, ще хто посваґить...

В тій комнатї грала капеля і дївчата в пестрих строях танцювали на гладкім коврі. Де-не-де при офіцирськім мундурі та вибагливім панськім уборі пишала ся дївка. Бундючний панич з жіночими боками і роздїлом аж на зад голови, наче вилизаним, тримав одну на конїнах і реготав ся. Пили шампана і розбивали порожнї чарки. Панич глипав глумливо на обох товаришів, то обертав ся до танечниць і сипав грішми, як половою.

Бербера мірив його з під лоба і замітив:

— Чоловік Пану-Богу зовсїм не вдав ся. Партацька робота.

Потім звернув ся до Адоная. Дивили ся на себе, а Бербера мовив:

— Непосидючий та щирий сьмішака був з тебе за шкільних часів. По нашій розлуцї ти все лишив ся таким у моїй памяти. Нераз пригадував ся ти менї, як дикий цьвіт з моїх рідних лїсів, я питав себе про твою долю і не міг нїчого збагнути. Раз здавало ся менї, що ти по своїй живій вдачі та великій енерґії здобув десь щедринівську ровень вдоволеня й рівноваги та кпиш собі з людий і сьвіта, то знов темні думки морочили мене. Нераз снив ся ти менї. Рідкий оказ Жида був з тебе. Пригадуєш собі ту подушку і сьвіжі пішевки що суботи і сьвяточні колачі?... Я, брате, покінчив докторат, догодив забагам і примхам загалу, а сам тепер в урядї міняю золото за мідь. І се добре, що дали, інакше прийшло би ся вмерти з голоду. Та конець кінцем, я хорий з перепрацьованя, з недостачі волї, сьвіжого повітря й сонця. Моя вдача і здібности не до уряду, а тут хлїб, амбіція „для людського ока“ запутали мене в таке, що нїяк вилїзти. До того обставини підлі, єзуітські, всюди скрита полїтика, люди без поезії, в народних

інституціях визиск в користь капіталу одиниць. Я за інтеліґентний, а тим самим за слабий до грубої боротьби, бо иншою нічого не вдієш. Всїх блощиць не перебєш, сказав Гайне. Отся безрадна мука від літ і праця зломила моє здоровлє. Потворні видїня переслїдують мене серед самотних потемків. Смерть для мене не страшна, тільки ся суєта і нищета без виходу і без кінця, в якій мозолю ся. Прочутя мучать мене по ночах і я ніяк не можу втечи від них. От і сеї ночи я схопив ся не свій, не знав, що почати з собою, зібрав ся та блукаючи заулками без цїли, забрив сюди, аби між людьми згубити себе.

Адонай вдивив ся в одно місце під стелею і мовив:

— Мене вигнали з ґімназії за вольні думки, відтак у війську стратив я ногу, потім перемучив ся через тьму нужди й горя, а тепер за 14 левів на місяць слїпаю від рана до ночи на льотерийній колєктурі... Пережило ся молодість, надії, людий, сьвіт, дотеперішне житє дало лиш мерзоту, а будучність задурює далї пустою маною.

Розбільні очи Адоная не сходили із стелї, в його тихім, зломанім голосї дрожав великий жаль.

— Що з ним стало ся? — питав себе Бербера і гриз кулак.

Адонай мовив далї.

— Тепер у мене житє зовсїм звичайне. Ходжу до праці, вона забирає менї час і затуманює так, що не тямлю днїв, ні годин, не знаю, що зі мною діє ь ся і до чого воно доведе. Навіть сон відлетїв від мене. Ночі подібні до днїв, сплю без снів, працюю без просьвітку і на ніякий забаг не можу здобути ся. Сон і ява у мене тепер не лиш подібні до себе, але в одно сходять ся, так що не добачую межі між ними.

Дивно ймили Берберу за серце сї слова,

в нім збудило ся небувале полумя дружби д
давного товариша.

Вразила його пісня, яку затягнув пано
з дівчатами.

— Видиш, Адонає, як деякі люди живуть
У них житє — забавка, а ми що варті? Чого до
служили ся ми за стілько літ праці і муки? Зди
хаємо на ласці й неласці. Той наш гіркий та чор
ний хліб з конечности, та мерзенна жебранин
що стоїть каменем у горлі, кровавить мозок, ло
точить душу — не до жартів, але навіть до щи
рого усьміху не годна нас настроїти. Той хлі
убиває нашу чоловічу гідність, пожирає наш
здоровлє, силу, здібности, затроює родинни
спокій, учить злости і пекольних проклонів, руй
нує семейні звязи, робить з людий невільників
поліцаїв, шпіонів, лякеїв і — богів чорної нена
висти, бунту і роздору... Неоден сірома приходит
домів на першого і тиче жінці — поличник свое
праці, свою образу, німе упідленє. Так, брате
хліб буває нераз великим доказом самовиреченя
посьвяти, а з другого боку конечною, скритою
сьвідомою, пекучою підлотою. Він учить зло
дійської хитрости і всіх явних і тайних злочинів.
Але що будемо про те говорити; всьо пусте
Пусте. І ще раз пусте. От, найліпше ходім. Хо
дім геть. Душно в сій норі. Киньмо її, нехай про
валить ся. Ти підеш зо мною, Адонає. Підеш, н
відкажеш ся, правда?

— Щож тобі з мене? Я калїка, моя душ
вмерла...

Бербера не слухав сего, взяв Адоная за ру
ку і вийшли оба.

На вулици пригадав собі, що забув капе
люх. Лишив Адоная і вернув ся. Ішов живо че
рез сїни, а коли опинив ся на подвірю, стану
око в око з пяним паничем. Той заступив йому
дорогу і процідив крізь зуби:

— Не втечеш менї, пташку!

Замахнув ся, але в ту мить рука відлетіла, як від зелїзного друка. Він скочив, підкинув поза Берберу ногу і трутив його на землю. Заки Бербера зміг зрозуміти річ, панич станув йому на груди, та в тій хвили Бербера вхопив за ногу, скрутив як вужевкою, панич впав на него колїнами, став душити за горло, Берберi на лице випало щось наче грубий молитвенник. Лївою скрутив він противника за праву руку, сїпнув д'собі, вгатив кулаком межи очи як довбнею, зірвав ся з землї як бішений, вхопив ся за голову, під ногами той молитвенник. Бербера схилив ся, підняв — се карман з грішми.

Задеревів як від грому і не знав, що почати. Взяти, чи лишити? Негідна образа і напасть трясе ним до глубини — відплата за мала — тисячі голодних мар роять ся, зойкають, кличуть помочи, великанський сувій сухих, чорних рук замерехтів у потемках і дре ся до нього. Годї тратити час — хтось іде — Бербера сховав карман і побіг до сїний. Тут повіяв на него продув і протверезив, він пригадав собі, що Адонай чекає на него, повернув і забрав його з собою.

По дорозї спостеріг шинок, в якім ще сьвітило ся. Висунув руку з під Адонаєвого рамени і вбіг до середини. Шинкар кинув ся з дрімоти і витріщив очи, той стояв блїдий, тремтїв і не знав, по що забіг сюди. Був страшенно змучений, ледви держав ся на ногах. Показав на хліб і прошипів:

— Дай з десять бохонків.

— Нема лише два.

Бербера стямив ся.

— Нехай будуть два, — справдї, де подїв би він аж десять бохонків?

Вткнув хліб Адонаєви під паху, і пішли оба темною, пустою вулицею. Листє котило ся з шелестом перед ними, чудацькі страховища снували

ся й втікали перед ними. При млавім сьвітлї з вікна, виринули похилені тїни обох товаришів. Бербера був дві голови висший. Дилькотїв і путав ногами. Адонай завважав в нїм велику зміну і став випитувати ся.

— Нїчо, нїчо, — відпер той. — Стаю проворним зі своєї муки, дурним зі своєї поезії, словом — злим від людий. А бажаю бути без тїла, лиш душею, сьвітлом. Отсе забаг, га, га! І Бог немічний. Деж його глядїти?... Навіть стілько нема. Як жити? Скажи менї, Адонає, як жити? Я доси сього не знаю і здає ся менї, що нїхто не знає... Знаю лиш, що визиск працї, се рабунок, гірш крадїжи, гірш наглого убийства.

Минули парк й опинили ся коло самотної віллї. Стояла пусткою, бо через нічні страхи нїхто не віднаймав її, крім Бербери. Належала до старого кавалєра-дивака, що бояв ся жінки і смерти і гуляв по сьвітї.

На сходах Бербера засьвітив і спостеріг, що Адонай іде голїруч.

— Деж подів ти хлїб?

Адонай збагнув ся і глянув довкола себе.

Той обняв його і зареготав ся хорим сьміхом.

— Ой ти, ти! Навіть готового хлїба не вмієш допильнувати. Ти стратив жидівський еґоїзм, а я славянську расу, ха, ха!

Зайшли до сьвітлицї і замкнули ся. Адонай станув і забув очи. На стїнах довкола були великі, на причуд дивнї та химерні, грізні й комічні картини, які мало коли оглядає людське око. Дантейські подїї, ґеніяльні видіня Едґара По, постатї Достоєвського, відлюдні пустелї, чорні хмари з яркими краями над безконечними, мертвими водами, слїпий чоловік витягнув ногу над пекольною безоднею, Mare Crisium і т. п.

— Се, Адонає, дїти таке творять. Люди взагалї поти людьми і ґенїями, поки дїтьми... Я ви-

брав собі з вулиці кілька дітий, кличу їх в ряди-годи до себе, розпинаю перед кождим полотно, подаю вуглики і велю мазати, що лиш їм прийде до вподоби. Радо і з гамаром беруть ся вони до тої роботи. Особлившу увагу звернув на себе оден хлопчик з прегарними, ясними кучерями, блїдим лицем, синїми очима та ослутїлою рукою. Він рисує все поволи, окремо і від часу до часу попадає в таку дрогавку, що головка відкидає ся в зад і цїлий лївий бік корчить ся, як від електричної струї. Тодї перериває він роботу, схиляє чоло, його великі очи заточують ся довкола нього і стають суворі й понурі. Зрештою малює ся в нїм все така повага і спокій, що я ще не видів його усьміху. Як дїти розійдуть ся, беру їх мазанини одну по однїй і доповнюю та перетворюю на свій лад. Крию ся перед людьми з сею забавкою, вони видять в минї чоловіка крайно практичного, реального, загорілого службовця, а я тимчасом вдивляю ся довгими, самотними годинами в сї образи, оглядаю в них загадочну путанину істнованя і знаходжу в тім одиноку осолоду й забутє. Давно любив я означені сьвіти, ясні як Гомер їх осьпівує, як Рафаїл їх малює та з часом став я ловити ті ворушеня, яких розум, нї слово людське не годні дійти і в тім знайшов я безконечне поле творчости для себе. І тим воно цїкаве, що се нїяк не окультизм, нї спірітизм, бо менї нїяк не приходить на гадку розвязувати, нї рослїджувати се, нї! Я дивлю ся на загадку, виджу її й відчуваю, але не мудрую над нею шабльоном порівнаня, як ґімназіст, або мокрий академик. Знаю, що аксіому на сьвітї годї поставити, що всї наукові означеня потрібують своїх означень, а ті своїх пояснень і так путанина без кінця, переливанє з порожного в діраве. Я йду за дитиною, що тїшить ся небом, бавить ся цьвіткою не звертаючи уваги нї на астрономію, нї на ґенезу комірки.

Люблю свободу. Се ніяка слабість, ні декадентизм. Ні. Я преці перейшов тамте, перестудіював, але нині бачу, що мають силу тілько неограничені правди, в яких дух губить ся, як море або небо, в якім око губить ся. Тепер настали деякі „здорові“ критики, що з татарською злобою накидують молодим талантам ровень буденного житя і силоміць хотять приневолити їх до копійованя та фотоґрафованя замерзлої побутовости, наче би лиш в ній була правда, а фотоґрафія була штукою, чи поезією, а що вийде по-за рами їх азіятського шабльону, те, по їх думці, основане на мертвій точці. Зрештою ті тупі книжники і фарисеї не хотять і не вміють означити, де кінчить ся їх „здоровлє“, а де зачинає ся хоробливість, відки того здоровля набрати, а де хорих подіти?... Низькі душі... Люблю над усе творчість, а багна, в якім топимо ся — ненавиджу.

Бербера постелив Адонаєви на софі, а сам пішов на ліжко.

Адонай згасив сьвітло і сказав:

— Так, я розумію тебе. З буденного болота й труду втікаємо до спокою, ловимо несьвідому глибінь, то розсїваємо ся в ній і се наша вічність тут на земли. Навіть зьвіря старає ся вкрасти хвилю спокою для себе. А від людий чого нам треба? Вони не годні обидити нас, анї зацікавити — переходимо між ними, як між деревами або камінєм, задивлені в иншім сьвіті. Сон і смерть — близнюки, чуванє, се житє і творчість. Знаю одну служницю, Жидівку. Вона лагідна й тиха. Виходимо деколи у сьвято за місто, оглядаємо безкрай перед собою і солодше нам думати обоїм. Шануємо в собі взаїмну суєту, зрештою нічого більше нас не вяже.

Бербера озвав ся сонним голосом.

— Я, брате, ніколи нічого не мав. В Парижи в Льондонї, в Бруксели також люди і коли не ліпші від наших, то певно не гірші... Давно

треба мені було серця — не дали, потім правди — також не дали, а тепер нічого мені від них не треба.

Далеко залунав гомін і завмер, на вежі вибила година, пес завив, брика поїхала з гуркотом і стало тихо.

— Так всьо гине і пропадає, — думав Бербера. Ся думка повторювала ся в одно в його голові, приводила чорну грозу, безраду й розпуку і прилягала тяженьким човном так, що лежав здеревілий і не знав, чи се сон, чи ява.

Горі стінами спинали ся дива, глядїли в ліжко серед кімнати, инші сходили в долину та обступали його довкола.

Бербера лежав в глухій темряві. Його лице роїло ся всїми хвилями, які лиш були в житю, а з поміж них виринала мати та знані й чудацькі появи.

Вперли в него очи, рвали волосє і падькали над ним.

З гурту вийшов демон, плеснув в долонї, а на сей знак рушив похід гладких і веселих постатий, мерехтїв далеко, аж очи боліли глядїти за ним.

Демон схилив ся до Бербери і став глузувати.

— Ти лїтав під небо, збирав думки по зьвіздах. Було радше лїтати туди бальоном. Там був би ти пізнав мою силу, а під собою був би видів сїру пляму, що називаєть ся землею, на якій мілїони панів, царів і всякої зволочи підчеркують гордо своє я. На ту пляму замісь серця, було сипати солодшими річами. Навіть динаміт має свою вартість. Кусень цегли, пущений зручно може стояти більше, ніж уся лїрична проституція.

Бербера застогнав.

Демон зареготав ся.

— З ким і з чим боров ся ти!? У тій чорній нужді, в тій борбі за хліб, з якої ніякий характер не вийшов, в якій всї сильнїйші одиниці пропадають як коти в мішку!? Гарна борба серед молитвословів і поезії злодіїв, яким патенти дають монополь розбою і рабунку!

Дзвінкий сьміх перервав глузоване демона, він обернув ся — струнка, елєґантна дама диґнула уклоном і поквапила ся до нього.

Спитав її, як проживає, вона захихотала ся дужче й сказала:

— В руках молитвенник — в кишени пивничні векслї — з тим перейду цїлий сьвіт і назад верну. А прихоплять, то я лиш устами отак, очком о т а к, а судиї коло моїх ніг!

Демон сплеснув з утїхи.

— Отсе артизм! Отсе ґенїй!

Дама подумала хвильку й додала:

— Але мушу, ексцелєнціє, пожалувати ся перед тобою. Представ собі лиш, яка образа стрінула мене онодї! Іду я вулицею, аж тут надходить якийсь розбійник, мірить мене від голови до пят і навіть не вклонив ся менї!

Демон заломив руки.

— Ог, дика некультурносте розбійників!

Дама схилила ся підлесно до його уха.

— І знаєш, ексцелєнціє, хто се був, той драбуга?

Демон віддув губу, здвигнув бровами і глипнув цїкаво на даму.

Вона підняла гордо голову і показала на Берберу.

Демон відскочив на крок, підкинув в гору руки і зашипів:

— Засуджую його на вічну темряву!...

Тут надійшов широкогубий старець і задринчав:

— Ге-ге! Образа дами і поет в темряві!

Сумерк сколотив ся, сїра юрба впала хмарою на ліжко.

Бербера прокинув ся з тяжкого сну, протер очи і сів на ліжку. Голова важила від горячки, у вязах відновив ся тупий біль, що приневолював його нераз до лежі.

Адонай силїв на софі і дивив ся несьміливо на него.

Бербера увидів мокрий ручник на своїй подушці і прижмурив очи. Крізь понуру тьму, як у снї станула перед ним нічна подія і зморозила його так, що впав горіниць на подушку і стратив знов память.

Адонай відсьвіжив оклад і приклав йому на чоло.

Віддих хорого був тяжкий, нерівний, подобав на глухе стогнанє, лице облило ся горячкою. Хвилями здрігав і кидав ся, вкінци огорнув його сон.

Адонай скулив ся на софі і туманів. З одної сторони спокій і тепло вколисували його, з другої лякав його й болїв дивний стан товариша. Так минули у глухій тишинї довгі години, коли нараз учуло ся Адонаєви, наче би його хтось кликав. Підняв ся і став надслухати. Здавлене кликанє, як з під землї — замерло, він підійшов до Бербери і схилив ся до него.

— Люблю звірята – та вони гинуть скоро і лишають жаль. Але мати людину, мати тебе при собі, Адонає, — славна радість — маячив хорий крізь сон.

Згодом отворив очи і розглядав ся довкола. Чув спрагу і пригадав собі, що давно не мав нічого в ротї. Адонай сидів скулений на софі і впялив очи в одно місце під стелю.

— Ти їв що? — спитав його Бербера.

Той пробудив ся з задуми і глядів на него.

Бербера сягнув по камизолю і дав товаришеви гроші, аби купив хлїба й чаю.

Як Адонай замкнув двері і поштигулькав у місто, Бербера відітхнув і роздумував над своєю

пригодою. Не міг зібрати гадок, аби прийти до ясного погляду, йому здавало ся, що вона не зайшла на яві, тілько снила ся і лишила в голові той огидний слід злочину.

Встав і пішов до шафи по сурдут. Вложив руку в кишеню і дрогнув. Іще не вірив, сів на ліжко, глянув на карман і нараз сколотило ся йому в очах, карман упав на подолок. По довгім отупіню почав отвирати його. Руки трясли ся, в грудех захоплювало дух, паморока знов заступила очи, перед ним затремтіла пачка банкнотів, на оперезці було число: 100.000. Зверх того доста золотого та срібного гроша.

— Дурень! Остатний злодій і падлюка! — гримнув Бербера несвоїм голосом і тріснув карманом до помосту, аж голос зашиб ся.

— Хтож такі суми носить при собі по ночах і розсипає між дівками! В тім найліпший знак, що вони не запрацьовані, а здерті з чужої кривди і нужди!

— І чому та проклята гадина не скрутила голови на кім иншім, лише лїзла на мене!

Копнув карман аж полетів під шафу, а сам омлїв так, що ледви витащив ся на ліжко. Живчики стукали, корчили ся, підкидали ним.

— Щож тут діяти?...

Бувають в житю хвилї, коли чоловік по довгій праци і трудах, очікує з неспокоєм вислїду якоїсь справи. Дрож і безсонниця мучить його, він рад би вже, аби той вислїд вийшов зле, лиш аби речинець минув і настав знов спокій. Буває се при іспитах, слабостях, засудах і т. п. Врешті настав рішучий день, минула непевна година — діло скінчило ся добре, а тут замісь утїхи, гірка іронія обгортає чоловіка, в таких хвилях вглядає він найбистрійше в цїлу житейську комедію, нищета і суєта стоять тодї перед ним, як на долони, так просто, що ніяке слово не годне сего висказати, так студено, що всьо від них замерзає.

Возьмім тепер таку несподїванку, як сї гроші у Бербери.

Він лежав ні живий, ні мертвий, одна сьвідомість привалила його — він іще ніколи не був такий бідний, як тепер.

— Викинь їх геть крізь вікно, — шептав голос.

— Пішли їх безіменно на яку добродійну інституцію.

Бербера підкинув головою і вдарив кулаком в край ліжка.

— Гідна кручка! Я заберу від тебе гроші, дам їх з доброго серця бідакови, а ти будеш мав з того дулю, ха-ха! Аби я лиш був чистий, аби моє самолюбє було спокійне і без клопотів!

Мій народ збиткований як Христос, а я не можу йому помочи. І собі не поможу.

Дайте нам, що за наш кровавий труд належить ся, а рештою подавіть ся, ми від вас нїчого більше не хочемо.

Одна ще рада свитала в його голові. Звернути гроші рідні убитого, Бербера і в тім способі видів софізм, але зі всїх був він іще найліпший.

Так успокоював себе, а навісна думка все морочила його, що добро, забране в роздражненій хвили приведе йому загладу.

Так несподївано, нараз, розвязуєсь загадка, кінчить ся комедія. Чи нема вже на сьвіті иншого виходу? Зіслаб, повіки так заважили, що не міг їх підняти.

Беріг моря в яркім сьвітлї. Сріблистим піском йде гурт бедуінів журавлем, в ясних намітках і турбанах, несуть мари на плечах. Рижа лента дуги снує ся по них, чорнїють борідки й мари. Видїнє щезає.

На сходах дав ся чути стук, по Бербері побіг мороз. Відвів ухо від подушки і надслухував. Се товариш вертає з купном. Відітхнув.

Спитав його, що діє ся навколо віллї і казав позамикати всї двері на ключ і засуви. Адонай порав ся коло самовара та оповідав про сьвіжу новину, яка рухнула по містї і збудила диво між поліцією й цікавими. В заїздї під Однооким Сьміхуном убив хтось минулої ночи молодого ґрафа С. і лишив ограбленого навіть з одежі на подвірю під бесїдкою. Ґраф С. був властителем тих, а тих сїл, жив в пустотї, а з близшої сїм'ї мав тілько стрия. Той стрий є головою посольскої кліки, що переводить вибори підкупством, ошукою, при жандармських баґнетах, боронить лиш сильних, а для народу є ворогом.

Холод обняв Берберу при сих остатних словах. Почорнів, став качати ся на постели і гризти пястуки. Був вимарнїлий, руки дрожали, очи померкли й глядїли тупо й дико з під чуприни.

— Слухай, Адонає, — сказав він і вчув, що не стає духу до дальшого слова, — слухай, я певний, що ти пристанеш на се: возьми свою приятельку, будьте разом — я вам допоможу.

По сих словах упав на подушку і зітхнув.

Адонай видивив ся на него і побілїв. По хвили спитав, чому він так каже? На те відповів Бербера:

— Ти маєш цїль, маєш для кого жити, я нїчого не маю, тому хочу для вас жити, аби осягнути свою вартість і цїль.

— Хочеш, щоб ми лишили ся на твоїй ласцї.

— Нї, нї, зовсїм не так я думаю. Я хочу тільки дати вам у себе сталий заробок і спокійний кут.

— Що-ж би ми у тебе робили? Працї не боїмось і не стидаємо ся нїякої, але що-ж тут є такого великого до роботи, аби ми не мали на сумлїню, що здираємо тебе та їмо твій хлїб даром?

Бербера порухав ся.

— Ог, робота найде ся, а вам пора спочити і мені при вас.

Адонай сів коло нього.

— Годі нам дармувати на ласкавім хлібі. Тоді мали би ми час роздумувати над тим, що пострадали і були би дуже нещасливі.

— То ви покидаєте мене хорого?

— Ні, хорого тебе не лишимо, але ти подужаєш скоро, а відтак нас тобі не треба.

Ся мовчалива, песя вірність Адоная почала дразнити Берберу. Його мучило, що Адонай посьвятив ся для нього, а сам не хотів приймити ніякої помочи.

Видавав себе за здорового і просив його, аби йшов до товаришки або на купно, та Адонай казав, шо в будень не може їй заваджати, бо вона має богато праці, а що до купна, то вертав він з міста дуже скоро, а в додатку закуплював незвичайно дешево і всяку решту вертав Бербері з такою упертою точністю, що той мав з ним справдішний клопіт. Що більше: Адонай часто не купив дечого, бо воно, каже, подорожіло нині о два, чи три крейцари.

Дійшло до того, що Бербера став вигоняти товариша. — Іди собі, каже, ти печеш і мучиш мене. — Адонай виходив і сїдав в сїнях під дверми. Як Бербера лиш стогонув — двері отвирали ся тихенько, товариш являв ся як дух. Хорий попадав в лютість і кидав ся з кулаками. Адонай щезав. Та Бербері все здавало ся, що товариш куняє в сїнях під порогом. Вставав по тихо з ліжка, сунув ся хиткою ходою до дверий, відчиняв їх напрасно і заглядав — Адоная не було... Скоро лиш доплентав ся до ліжка, чув, що той вже знов під дверми. Врешті стало його всюди повно, в кождім кутику, навіть в голові і в ухах Берберы.

Вечір підкрадав ся як злодій, Берберу став мучити неспокій і привиди.

Велика саля, елєктричне сьвітло, в нїй довкола мужчини у фраках, снїжних ковнїрах і рукавичках. Берберу тягне несамовита рука на середину салї, він стоїть лиш в сорочцї, очи шакалїв сверкають грізно, кровопійчі лиця білїють, то синїють з нетерплячки й голоду, довкола пальцї, як студені списи наїжили ся й показують на него.

Мертва тишина.

Найстарший з судиїв просить його рухом руки до другої салї, Бербера скаменїв на місци, той відхилює занавісу, а там біле ярке сьвітло, аж за очи щипає, а серед него порухали ся чорнї як крук филї покривала, киненого на піраміду ступенїв.

Сьмішний всякий опис супроти щирої грози в шаленім зіставленю тих двох крайних красок: білої й чорної.

Бербера підняв крик.

Адонай вбіг і станув коло ліжка. Уста хорого покрила піна, він кинув ся до Адоная, вязав ся чорними вужами чуприни до його ніг і хрипів:

— Ратуй, брате, ратуй! Мозок—се людський проклін! В тім підлім черепі дантейське пекло!

Той збілїв як крейда і ледви висадив його на постіль.

— Може покликати лїкаря?

— Деж на сьвітї такий лїкар, аби менї був дав свободу й сонце?... Тепер за пізно.

Огорнула його тупа неміч і сонність.

В комнату злїтали ся духи.

В сїнях здубонїв тяжкий хід, двері заперли ся з лоскотом, в тьму війшла жива постать.

Відсапувала, мацала по-при стіну, кляла під носом дихавичним, простацьким буркотанєм і наповнила кімнату сопухом горівки й маркотки.

— Десь дідько мучить по ночи з мерцями! Ге-е, мудрий ти на те, що буде, але чому не спитав, чого би менї нинї треба?

Тяжела постать черкнула сїрник — з потемків виринув край грубого червоно-синього лиця, ніс як порошниця, оловяне око як з під печари і дрантивий військовий плащ на плечах, що подобали на похилену гору.

Блїда дитина в сорочцї виповзла з кута до сьвітла, та драбуга заревів так страшно, що дитина верескнула, здубонїла ніжками, притисла ручки до уст і шмигнула під покривало Бербери. Бербера добуває всеї сили, аби оборонити дитину, та чує, що руки і ноги йому деревіють.

Сїрник згас, драбуга пошкандибав під стїну і звалив ся на тапчан, аж дошки затріщали.

Ззував тяжкі чоботи і шпуряв ними на хату.

На дворі гудів вихор. Драбуга добув з пазухи фляшку, задумав ся хвилю, відтак промовив вказуючи потемки на Берберу.

— Трицять лїт йому. Знаю його від дитини, виджу як на долони його найменший крок, кожду хвилину! Трицять лїт і от — фу — і нема! Як би нїчогісїнько й не було!

Потягнув з фляшки і заключив:

— Шкода, що нема Бога. Деж би він міг дивити ся на таке.

Настав спокій. Темнота розсунула стїни на краї сьвіта, з одного боку, гень з далека долїтало тихесеньке хлипанє дитини, що хотїла вийти до сьвіта, з другого доходило важке, сонне сопінє і булькотанє з фляшки.

Сї тупі голоси в темряві тягнули ся помалу, у вічність.

Бербера котопав в глибінь, над ним розтягнула ся сїть з грубих линов, вкінцї безодня ставала яснїйша й теплїйша, а сїть тоненька, наче би павук снував її. З того теплого океану виводить його незнана сила на незміриму пустиню. Лежить він горілиць на сїрім піску, суха хмара розстелила ся широко й далеко і висить над ним так низько, що рукою міг би її досягнути.

Горілиць глядить він через голову, а гень далеко-далеко білїє сьвітло між хмарою, а піском і пісок білїйший. І летить він аж там на край пустинї, до того малого, далекого сьвітла, на той пісок білїщий...

В поперек до дверий, на серединї великої сьвітлицї стояло ліжко, на нїм лежав Бербера без руху.

На софі за ліжком під стїною сидів Адонай також без руху і глядів невпинно на товариша, забувши про голод, спрагу і всяку поміч.

Так минули три доби. Бербера був глубоко задуманий і як би промовляв:

— Не рухай мене. Я над усе полюбив сей сон, з якого мене нїхто й нїчо не розбудить.

То хвилями наче скаржив ся:

— Видиш, видиш, яке се житє, видиш, видиш. Які воно комедії виправляє з чоловіком.

Тїло заносило розкладом, та Адонай не чув того.

Як вечірні тїни налетїли чорними птахами і вкрили всьо довкола, тодї мав він ще на стілько памяти і сили, що обернув закрутку в стїнї. Із стелї поплило ярке сьвітло в долину на мерця, величезне вікно перемінило ся в чорне зеркало, Адонай глянув з провола на Берберу та в вікно, ймив ся варцаба і застив. Дивував ся, що доси не впало йому те вікно на увагу. Приложив палець до нього і розслїджував, чи воно на правду з чорного скла, чи може ніч на дворі така чорна? Не міг нїчого розпізнати, поволїк ся на своє місце. Очуняв трохи і попав знов в задив. Не міг збагнути, відки взяло ся сьвітло? Дилькотів цїлий, дзвонив зубами і впялив зір в Берберу.

Бербера глядів на нього химерно півотвореними очима, всьміхав ся і моргав.

Вихор ґудів, розщибав собою в коминї і добував ся до дверий. Ґалєрія образів на стїнах почала гарцювати, як би збирала ся до скаженого танцю.

Безтямний жаль і страх обіймили Адоная.

Товариш став шепотіти, кликати, рушати ногами й руками.

Адонай піднимав ся як мара, притягав дрожачою рукою кулю до ноги, сунув до ліжка, хотів перелетіти його, втічи крізь стіну — в тім Бербера розхилив руки і він звалив ся в його обійми.

Вікна й двері повідчиняли ся на розтвір, вихор став лускати ними, гримати і розгуляв ся по коридорі і комнатах і торощив усе на прах, як розбрикане стадо буйволів.

ДОРИЙСЬКЕ ПІДСІНЄ.

У старинній сьвятини, опущеній на горі за містом, заколочують потомки спокій давних богів і построюють свої гри. По тисячах літ дочекала ся сьвятиня, що відновлено в ній Софоклевого Царя Едіпа.

В першім ряді сидить артист і видить, як велич сеї траґедії за тяжка на нинїшні сили, як уся її вага скриває ся перед публїкою. Едіп і публїка — обоє сліпі; тілько Едіпови не снило ся пізнавати її.

Стрінув ся траґізм сліпоти Едіпа з комізмом темноти нинїшної суспільности. А може ся друга сліпота ще більше траґічна?

Артист заглубив ся в штуці, його забутє мало таку силу, що заняло увагу дівчини. Вона вдивила ся в него всею інтуіцією і забажала глядіти й відчувати його душею.

Зо вні сьвятинї повівають хоругви в погіднім вечері, а подалїк сидить на плиті бабуся. Відшепотіла молитву, сперла голову на руці і вдивила ся в древні, камінні стіни сьвятинї. Сутенїє. На темнім підсїню заметушили ся дві потворні тіни, бабуся здрігнула і подріботіла в долину.

Представленє скінчило ся, в сьвятини знов пусто і глухо.

Минають дні і ночи, дївчина вяне, розсїває ся в тінях туги і смутку, а артист не видить і не знає нічого.

Одної ночи зібрав ся в далеку дорогу і переходив через гору по-при сьвятиню. Ішов через підсїнє. Було тихо, місяць сьвітив ясно і метав грубі тіни аркад. Долї стіни спочило смутне сьвітло. Артист сїв на камінній підлозї, вдивив ся в те самотне, мертве сьвітло, а воно мало мову і притягало його. Дрож перебігла по нім, він вихопив кинджал і оглянув ся. Кругом глухо

й пусто. Вглубив ся знов в сьвітло на стіні, відчув смуток розлуки з сим місцем на віки. З підземних коридорів долїтали здавлені зітханя і стогнаня, таємничі шелести і гомони, перед ним розвивав ся блїдий величавий хоровід богів, розвивав ся чарівним танцем і линув як хмара з сьвятинї понад міртові й кипарисові кущі. Артист не замітив, як до него наблизила ся хитка жіноча тїнь. Вона станула хвилину і кинула ся на його шию. Заглушений наґрасним страхом вхопив він кинджал, пробив її і втік.

У далекій дорозї здрігав він не раз, не два на той спомин і вірив, що втїк з рук розбишаки.

Хто переходить нічю через те підсїнє, чує, як зачіпає його крило таємного смутку, але воно щезає скоро.

Занавіса упала. Правдиві, великі драми не все виходять на яву, вони остають поза людською увагою так далеко як ті дві тїни, що налякали задуману бабусю і не нам судити такі злочини.

КАРТИНА З ДНЕВНИКА.

Такий тихий, погідний сьвіт буває раз на рік, а може ні раз в житю. Зелені береги, розлогі долини, гаї, ліси, живий, веселий рай в дуговім мори ранка.

З чарівних тіний гаю на горі виринає будівля і приманює до себе усю поезію сего раю.

Я прискорював ходу і замічав, що в міру як богацтво старого замка прибувало, гора зливала ся з краєвидом, який я лишав за собою. Мене очарувала далечінь долини за мною, я не видів в ній великого опаду, ні великої висоти в горі, на якій стояв і любував ся тим достроєм.

Іду поволи, плентаю ся між корчами, гублю дійсність, минувшину і стаю легким, вольним, а Херувими осіняють мою душу такою поезією, що плачу з утїхи.

Замчище мохом поросло, замість молодят в обіймах, рісні пової пригортають старі тесані камені. Зїлє і цьвіти заховують памятку молодости, любови.

Тінею входив я з фасади у марморну глубінь сіний, у спіралї тихих коридорів й оглядав у тінистій величи саль сьвітла, що вийшли з безсмертної волї геройських душ і вернули так загадочно, що годі вислідити, відки тут взяли ся. Блудять по счорнїлих портретах, цїлують фосфоричними устами хмарні чола, ярять ся на порохнавих ложах, снують ся в поблеклих нарядах по звітрілих мозайках і хлипають, то витягають ся під різьблені склепіня віконних каблуків і майстерних касет стелї, мерехтять на камінних китицях цьвіту-винограду, а я все чую, що у тих сьвітлах тлїє сила, яка остала з могучих душ і з глубини тишини сну снує правди смутку й вічности.

Виходжу поволи у такім забутю, у такім духовім скупленю, що не чую ні свого руху ні віддиху.

Ступені підо мною виджу як крізь сон, зілє найшло своє тепло у студенім камени.

Я опинив ся коло крайної колюмни, кучеряві корчики розсипані коло неї, очи перебігли по широкій підставі колюмни і я заки розглянув ся, застив на місци як від грому.

На краю підстави і я — і не я.

Струї морозу прошибли мене й обняли зелізними обручами, я подав ся в бік і полетів стрілою від замчища.

На беріжку за корчами охолов страх, але те, що я видів, опанувало мене.

Я приляг до румовища й сліджу.

Таємничої появи не видко, але в мині дрожить непохитна, глумлива певність, що вона не лиш не ворухнула ся з місця, але навіть не завважала мене.

Стежу пильно, довкола погода і така тишина, що ні листок не здрігне. Пригадую собі, що нині не видів я ще ні одного чоловіка, ні звіряти навіть. Гейби увесь сьвіт вимер. Я дивив ся пильно д' крайній колюмні і не міг збагнути того, що зайшло. В ту мить, як схоплював я попередну хвилю, в ту мить пересиленя між душевним скупленєм, а зовнішним забутєм — вчув я, що дух мені займає і виджу на камінній підставі ту саму постать.

Чоловік закутаний в чорне як вуголь простирало, сидить і глядить уперто перед себе, а його очи сьвітять з підлібя так, що не видко зіниць, лиш блискучі білка.

В мині усталювало ся пересьвідченє, що ся поява не знана на люднім місци що її виключне царство — се зачаровані урочища і самота старинних замчищ.

Чи се поет, чи демон — мені байдуже, мене цікавила чим раз більше математична точність

сего улицетвореня заклятих, старинних загадок так, що в кінці відчитав я в сій появі цілу неограничену містерію незнаних синтез, майстерну анальоґію, живе доповненє старого замчища.

Нудьга налітала на мене, я глянув знов туди, куди смотріла уперто постать і мене придавила знов грізна тишина, приковала так, що я не міг утечи, ні рушити ся, лиш вгріб пальці в землю і тремтів на цілім тілї.

В хвили як тишина дотулила ся вічної мертвеччини і як здавало ся, настає конець сьвіта — зірвав ся громом такий ураґан, що я вдарив лицем до землї.

До мене долетів регіт, я підняв очи й узрів крізь шалену метушню піску і галузя, появу в біснуватім танци, чорна плахта розвівала ся і мигала на голих кістках, я замкнув знов очи і котив ся в долину.

Як довго се трівало, не знаю.

Мене збудила знов звичайна, сьвіжа погода.

Я встав і вздрів перед собою широку лаву чорної, спустошеної землї, видертої величанськими скибами геть долинами аж до краю овиду.

І не оглядаючись поза себе, пішов я тою чорною лавою.

ПОХИЛА ВЕЖА.

Рай пригортав землю, лагідний сьвіт краси й поезії сьміяв ся крізь вікна храму, грав веселкою на мистецьких різьбах, вколисував теплом, спокоєм, забутєм і будив іскри творчих видінь. Старі, молоді й дитинячі очи та руки линули за молитвою як метелики за весняним цьвітом. Величній простір хору, глубина орґанів і сїмох вдатно дібраних дзвонів творили чарівні мрії на лілейних, рожевих та фіолєтних клубках кадила, які цїлувало сонце крізь старинні вітражі.

Молодий монах Орацій сидїв у сповідальници і слухав уважно сповіди дївчини. Її струнка стать тремтїла й ломала ся з жалю, дївчина скривала подовжне смагляве личко так, що видко було тільки лагідний обрис клясичного носика, на якім дрожала тїнь шовкових рісниць.

— Зоре рання, ще ти не зійшла, а вже западаєш, – мовив монах Орацій.

— Я вмлїваю з працї, але мій учительський стан такий гіркий, що годї вижити з нього, — скаржила ся дївчина.

— Бог з тобою, Бог з тобою, — вспокоював її монах.

Вдивив ся перед себе в мозайку, в попутану судьбу і мовив тихо та лагідно.

— Не винен сему стан, що одиницї ломлять ся, а винен буденний тягар, що засліплює ідею званя. Звідти навіть у найвисшім станї поконвічний гріх намагає ся запустити корінє. — Дві сили ведуть без перейми завзяту борбу: земська примана і вічна ідея. Бідні всї молодї, що стоять на розпуттї тої борби; раз ідея дає їм забутє злиднів, то знов житє затемнює ідею. Живий, хто відважно й витревало перейшов на першу трудну дорогу, мертвий той, хто піддав ся земській покусї. Але в хвилях муки, в хвилях пролому, коли

стаєш над краєм безодні, над твоєю головою лишить ся віконце блакітного неба, для душі остане хоч один ясний промінь і ти згадай за Того, що найбільше із нас усїх терпів, за Того вселюдного Учителя-мученика, що взяв невинні діти на свої сьвяті руки, а до материй сказав: Прийдїте до мене всї обтяжені трудами і журбою, а знайдете в минї вічну любов і забутє земських болїв. Згадай на сї найсьвятійші слова, які лиш коли небудь вийшли з уст на сїй бідній землі. Ти ще така молоденька, стілько віри може збудити ся в тобі! З глубини душі промовляю за Господом сї слова і чую як сила вступає в тебе, вірю в твою ясну долю, бо в слові моїм дрожить тїло і кров нашого Спасителя.

Учителька припала до сповідальниці і заходила ся від плачу.

З по-за бічного вівтаря смотрів на Орація братчик Уґо, — сей відвернув голову, їх погляди схрестили ся, — братчик скрив ся за колюмну.

— Горе мені, — думав Уґо. — Вона висповідала ся перед ним з усього! Віра наказує тайну сповіди, та він відкриє слїд у білий день і виявить перед цїлим монастирем.

В нїм закипіла лють і розпука.

Орацій розгрішив дївчину і вийшов із сповідальниції.

Два артисти дивили ся за ним з хору й один шепнув до одного.

— Бачиш? Пересуваєть ся між колюмнами як промінь між деревами сьвятого гаю.

А другий добавив:

— Культуру та інтелїґенцію погодив він з гладкою свободою і чернечим тактом у величавий акорд. Незвичайна в монастирях поява. Він носить в груди той алмаз, що сияє сам із себе, будить пошану і пориває горячим словом. Лагідний хистом, спокійний в круглих рухах, є він в мрачнім союзї монахів тою поступовою вда-

чою, що дає житє і принаду цілому монастиреви і вказує як далеко може стати жива чистота духа — не менше від сьвітської свободи. В тій поезії — його зближенє до Бога і правди. —

З полудня сидів Орацій в своїй келії спертий на вікно і дивив ся на монастирський город. Дерева і цьвіти маяли в подиху і грали ся з промінєм на синьому небі. На кипарис злетіла пара голубів і стала цілувати ся та воркувати, аж кипарис оживив ся. Орацієву душу пронизувало сьвітло ясних вчинків, щирости й сумліня, що криє в собі жерело поезії, початок її безміри. І прийшло йому на гадку, що нахил до суєти, жаль за житєм і страх перед смертю, се слабість і прогріх страждучих і нещасливих, а кому Бог дав ту силу, що обіймає увесь сьвіт краси, тому дав талан вічного спокою і щастя.

Орацій встав, спер ся до муру і глядів понад город. Голуби метали срібні нитки по небі, то злітали в долину. Ангелики з алябастру розхиляли до них кругленькі ручки, одні ловили їх, инші ціляли з луків. Як голуби злопотіли крильцями, то здавало ся, що се тота біла, розбавлена дітвора плеще так з утїхи в долоні.

Орацій забув ся в мріню...

По-при вікно пересунула ся нечайно тінь, він глянув скоса: понурі як осінна ніч очи братчика Уґа перемигнули з під лоба келію, і тінь щезла.

Орацій подав ся в зад і не знав, чи се привид, чи ява? Було в тих очах стілько хитрости і зла, що його аж за серце стисло. Та він переміг себе.

— Слабість, — подумав.

Пригадав собі братобійчу війну, яка вигнала його з вітчини, з краю горя і лихого, змінчивого та скучного підсоня, де нужда висушила души, а ненависть стала ся фільозофією житя. Не брав участи в тій невпинній, низькій тяганині, бо де нема спокійної розваги, там на віки ніякої ради

ніколи не буде. Та політична, чорна ненависть відбивала ся в кождій хвили, на кождім кроці в його ухах і очах і так йому доскулила, так його утомила, що волїв втїчи в чужину, аби лише знайти спокій.

— Хочу спокійно перейти через житє — в тім моя фільозофія — чогож люди хотять від мене...

Захід всотував ся повісмом сьвітла в келїю, впутував кінчики волокон в його волосє і ніс благодатний привіт з далекого сьвіта. В серці будили ся струни вколисаних споминів, він спер ся на вікно і сьпівав:

Сьвїте тихїй — —
сьвятиа слави безсмертнаго Отца небеснаго...

Голос різьбив сю славну пісню Атиноґена слово за словом, брав її на свої крила, очарував дерева і монастир, та летів до мами, сестер і братів. . .

Відтак Орацій вгорнув ся і вийшов до управителя наукових заведень. Той приймив його з радої душі, прирік добре місце для учительки таки від другого дня і замітив, що певно вона визначуєть ся чільними здібностями і прикметами, коли аж Орацій сам промовляє за нею.

На те відповів сей, що добра воля і щирі змаганя криють ся в кождім чоловіці, а для молодих треба передовсїм прихильних обставин, аби не дати їм пропасти. Годї судити людські пороки, радше помагати ближньому до розвою прикмет. Нема такого злого чоловіка, аби перед ним не було ніякої поправи. В гріхах винні ми осуджувати обставини, а в прикметах любити одиницю.

Полагодивши дїло Орацій попращав управителя і повернув до учительки.

Дівчина з матірю повитали його щиро і просили розгостити ся. Оповістив їм про нову посаду; обі дякували зі сльозами втїхи, а він сказав, що помагати є людським обовязком.

Мати сиділа похилена в кріслї з поручєм, буйний волос білів з під очіпка як морська піна, в смаглім обличю дрімала під тінями журби і смутку мрія давної вроди й сили, що сховала ся в серцю і сияла звідти маминою любовю. Очи вдивляли ся перед себе в задуману глибінь вічности і ловили свою душу, як нурець перлу в морю.

Підпирала ся паличкою зі срібним перстенем на серединї. Орацій глянув на паличку, а стара всьміхнула ся і стала оповідати тихим мельодійним голосом.

— Се памятка по моїм небіщику. — Минуло богато лїт, як мій герой славний спочив в могилї за правду. — Вийду нераз в город, обминаю людий, аби мого смутку не видїли, забуду ся тай блукаю старими самотними алєями. Серце почне бити ся, я тисну його, менї так, наче би він ось-ось мав надійти, промовити словечко — як давно було. . . А часом приснить ся менї, як я судженою була. . . Чарівний сад лелїє, я розстелюю в нім білє як сніг та цьвітисті сукнї, що сама собі пошила. З гори падуть сьвітла й тіни на моє придане, бавлять ся, вітер його гладить, сонце пестить. Сорока скрегоче, я обриваю з чічок платки і ворожу собі: Приїде — не приїде — а серце так бєть ся — аж ось він являєсь — я з'ясну ся і не плачу, нї! . . Але такий болїсний та страшний настрій огортає мене тодї, що прокидаю ся ледви жива. Осьвідомлюю собі своє безталаннє, клякаю перед Божою Матїнкою і молю ся ревно за праведну, геройську душу. — Та Всемогучий потїшив мене; лишив отсю дитину та й твою поміч нам зіслав, великодушний пан-отчику.

Тут стара схилила перед ним голову, а доньку поцілувала в чоло. В очах дівчини цвила охота до житя й праці. —

Орацій вертав до монастиря вдоволений, що застав учительку з матїрю, бо при сповіди забув спитати, чи вона припадком не сама. Прийшла йому знов давна гадка, що добрий вчинок має все безпечну дорогу, бо спокійне сумлїнє убиває нечисту силу, а щирій помочи ангели втвирають двері.

Місяць очарував сон ночи над палатами, кипарисовими городами й міртовими гаями.

Славна Похила Вежа виступила предивно могучо на небі.

Орацій глядів з захватом на неї. Йому було байдуже тепер, чи ся ґеніяльна химера архитектури зродила ся в голові середновічного майстра, чи може через нерівну вагу, або неоднакову міць в підвалинї набрала з часом ориґінальности і слави. Його проймила до глубини тота шалена сила сьміливої думки, що на глум цїлому сьвітови вирвала ся з усїх шабльонів та доґмів і сотворила в каміннім великанї найвиднїйший символ руху вперед, поступу й свободи, тих передовсім для Христової віри конечних ідей.

Того похилу в серединї не видко, а чим висше виходиш на верх, тим більший і красший овид перед тобою.

Братчик Уґо був тимчасом на віґілїях у сьвятини. Сидів на ступенях біля вівтаря, схилив голову в руки і снував важкі думки. Чорна сила толочила його і тручала в безодню. Мучив себе питанєм, чому Орацій не проявив найменшого знаку про його тайні прогульки з монастиря.

Уґо стряс ся і затис кулак.

— Ге, хитрий з тебе майстер, Орацїє! Хочеш мучити мене непевністю і грати ся, як кіт мишою. Роздумуєш тепер над тим, як би то передати власти свій вислїд, аби ти був чистий

і безпечний, мов Пилат, а я щоб і не знав, відки грім упав на мене, бо на отвертий, рішучий крок нема у тебе відваги. Волію сто разів чорний характер, ніж потайного, непевного ляму! Розперли тебе зелені теореми, а на право житя ти сліпий! Але трівай! Слава Богу і його шуринови Сатані! Пізнаєш, що дневи товаришить невідступно ніч, а за сьвітлом іде тінь.

Уґо встав і висунув ся бічними дверми на город. Ішов хильцем, надслухав і підкрадав ся до виноградних корчів, що росли буйно по примур, аж опинив ся коло Орацієвого вікна. Притаїв ся до стіни і заглядав у келію, як планетник. На ліжку чорніло ся, наче би Орацій лежав скулений і нероздягнений.

— Так роздумував над повільними тортурами, що не було коли навіть розгорнути ся, — міркував Уґо, набираючи духу.

Хотів доконати ся, чи той спить, приклав ухо до кута варцабів і слухав довгу хвилю. Не було чути ніякого руху, ні віддиху. Загадав кликати його, що будьто злодій закрав ся до саду. Спер ся на вікно і кликав пошепки:

— Отче Орацiє — отче Орацiє. . .

Ніякої відповіди.

Уґо важив ся кілька хвиль, відтак добув кинджал, одним скоком як рись пирснув у келію, похилив ся над ліжком, заціпив зуби, затис рукоять, затопив в нім мигом тричі вістрє, потім вискочив крізь вікно і помчав до сьвятині на своє місце так легко, що анї галузка не шевельнула.

Шум і заколот счинив ся довкола него.

Статуї з білого й чорного мармору витягали ся й корчили в релїґійній загорілости і спазмах видїнь. Інодї заскверчав ґнотик, шурнула миш, червак вів свою повільну роботу в вівтарі, в горі дзенькнула шибка, лилик розщибав ся під склепінєм; всї ті глухі, а серед понурої ти-

ші пронмаючі звуки вводили в юродиву, сьвяту пантоміну охриплі розговори і таємні шушуканя. Зашуміли драперії, з рамів і полотен виринали статї, з уст до уст розходила ся новина і залунали гомони страху та дива.

— Де він? Де він? — питали одні.

— Тут, о, під нами, — показували инші.

Декотрі відвертали очи, инші нахилювали ся в долину, хмарили чола, грозили пястуками при млавім, хиткім сьвітлї вічної лямпки, сипали проклонами на голову Уґа й вигоняли його зі сьвятинї.

— Проч, проч, сатано проклятий!

В сьвятих будили ся душі їх творців, оживала вся містична сила пекла й неба, якої невпинно бажав і заїло боронив людський рід, аби йому перед вела, яку сам собі сотворив невичерпаним майстерством свого духа і рук.

З гробниць і склепів добували ся мерцї з огненними очима, гугнали й бісили ся навіжено. Сьвітло на стїнї перед Уґом спливало кровю. Схопив ся і хотїв тїкати, але уздрів, що за одвірком чатують три язї з бичами вужів, одна по-над одну вихилює голову та аж пінить ся скажена, щоб його парити й жалити. Сїв і закрив очи.

Нараз підняв голову. В сутолоцї задуднїли кроки, темна постать висунула ся на сьвітло — коли зирк — перед ним станув Орацій.

Страх ймив Уґа студеними клїщами за горло і підтяв його як косою на килим.

Орацій станув, видивив ся, але подумав, що той розіспаний, отже вийшов.

На коридорі прилучив ся до нього братчик Яким зі сьвітлом, повернув до келії і сказав:

— Я вичистив шати, але не сховав їх в шафу, бо не було ключа.

Взяв рясу з ліжка і станув як вкопаний.

— О-о-о. А се хто її так нарядив!? О, тай ніж тут якийсь —

Орацій глядів на рукоять і пригадав собі, що видів подібний оказ в етноґрафічнім музею. Такі кинджали виробляють Абруцци в середній Італії.

— В щож вберете ся, Всечесности, завтра?

Орацій дивив ся задумчиво в вікно і мовив наче до себе:

— Так, завтра врочисте сьвято. Завтра рано вберу стихар білий як крило ангела, накину фелон золототканий, дівчатка в ясних серпанках іміртових віночках будуть сипати цьвіти — прийдуть нові видіня, нове забутє, бо на сім позиченім сьвіті ті тайни лиш мають стійність, які відводять нас від низького, буденного житя.

Для будучих поколінь відкриє поступ нові глубини, та коли мені судилось на сій старій дорозі бути останнім, то вірю, що висші сили допоможуть не оглядати ся по-за себе, лиш іти все наперед і наперед.

БОРОТЬБА З ГОЛОВОЮ.

Мати осиротила мене хлопятем. З тіний минулого дивлять ся її очи, долїтають сьвяті проміні серця. Блукаю по сьвіті й ніде не судило ся стрінути того образу віщої задуми. Я сам, маляр, довгї літа не годен був відтворити його, хоч у хвилях смутку оглядав щиро в души. Тямлю ті очи... Станула на порозї й дивила ся на кімнату довго-довго. Ледви відтягнули її. Знала, що не вертати їй вже нїколи.

Батько оженив ся в друге. Взяв собі білоручку з панського дому. Пан Біг за глину, а чоловік за калину. Як кажуть: Першу жінку в дошки, а другу в подушки.

Статна, завертоока, ясне волосє, ґрішні груди, яркий голос. Сонна і лїнива як кітка. Тіло заглушило духа, як се звичайно буває у жінок. Принадами суєти обманила вона старого, він підчинив ся її воли й ладови. Так полинула тиха сьпіванка у вічний спокій, а на її місцї запанували пусті роскоші.

Мене лишали самого. Вимету бувало хату й сяду в кутї. З надвору заглядає хмарний вечір, я задивлю ся через плече в безконечну, сїру пустелю перед собою, — сльоза за сльозою паде з очей.

Найбільше любив я бавити ся зі своїм ровесником, Сенюковим Олексою, також сиротою.

Та раз прийшов він до мене опухлий, заплаканий і приніс з собою малі грабельки.

Ми сїли в буряні, він був смутний, не говорив нїчого й не мав охоти бавити ся як звичайно. Я дивив ся на нього, врештї він попросив у мене хлїба. Я побіг до хати й винїс крадьком кусень хлїба в пазусї. Олекса взяв хлїб, вщипнув кришку, але не їв. Потім устав, сказав, що грабельки дала йому тета і волїк їх за собою.

Я підводив його, а він загрібав сліди своїх ніжок у поросі й лебедів як би до себе.

— Бу-вай здо-ров, бу-вай здо-ров...

На другий день сказали люди, що Олекса помер.

Оповідали, що кілька день перед тим ішов попри панський сад, паничі були на черешні, а він правив у них черешень. Таки дуже милосерно мав правити. Вони сьміяли ся з нього й метали йому кістки, а потім затровали псами.

В горячці перед смертю просив черешень.

Минали літа, тепло вистило для мене, я відсунув ся і побрив в сьвіт за очи.

Чоловікови жінка не вмре, лише дитині мати.

І виріс я на чужині, а в мені виросла туга за рідною україною, за рідною ненькою.

Я забажав бодай маленьку памятку віднайти по ній, воскресити її образ.

Так поїхав я в рідне село.

Отець привитав мене як тінь із т о г о сьвіта, мачоха позеленіла і прибрала богомольний вид.

— Ов, ти ще живеш? Ми вже давно мали тебе за небіщика!

Простягла руку й показала на крісло.

В ході слів батько зиркав на мене; в нім, видко, будило ся сумлїнє й спомини, бо відступав від річи і згадав кілька разів, що моє лице пригадує йому покійну.

Мачоха спитала, чи тямлю що з хлопячих літ, але по сім пригладжувала надшивку сукні й не чекала на відповідь.

Я силував ся на спокій, але шукав тїни т о ї, яка навіть по смерти одна-одинока не покидала мене на білім, студенім сьвіті. Се була кімната, в якій я її останний раз видів.

Ні одної памятки не лишили. Тепер ся кімната була перестроєна, чужа й холодна...

Служниця накривала стіл, мачоха позїхнула й вийшла. Батько став не свій. Вона, видно, так заглушила його. Старий шептав сам до себе, глипав дико на мене, розкладав руками, то кривив ся і та мерзота ранила мене й мучила до краю.

Двері отворили ся, мачоха тягла щось, батько зітхнув, я підняв ся і застив на місці.

— Представлю тобі, Назаре, мого єдино сина — доктора прав Нюнька, — сказала во з чванливою примхою і привела перед мене ка лика, не карлика, а велику, перехилену голо з рибячими очима і неприємним усьміхом. В решта тої мачошиної потїхи губила ся в оде дітвака, тілько здорові руки й грубий карк нага дували чоловіка, закопаного по пояс у землю.

Ми обкинули ся поглядами, карлик імив мою руку і стиснув так, що я аж висїпнув її.

— Pardon — заскрипів він як керничний журавель, — але я уважаю за потрібне, представити ся все a principio в тім змислї, щоб гість пізнав від разу, з ким має дїло і не судив по моїй марній появі, що в мене нема сили!

Він засичав і вискалив два ряди здоровезних зубів, а те „моїй марній появі“ виповів гордо.

Я зачав, що в той спосіб не люблю ніяких доказів сили, але мачоха перебила.

— Від брата треба все приймити, тим більше, що він доктор.

Вона збила ся з толку, але я мов би й не чув сього і для спокою сказав від себе, що дорога втомила мене. По правдї менї було байдуже, хоч би він був навіть міністром.

Та Нюнько напосів ся на мене.

— Я чоловік практичний, здоровий розум, се моє серце. Стою на чолї фінансових та полїтичних інституцій і забираю голос у головних суспільних справах.

Знана річ, що з людий, яких Греки кидали з Тайґета, нинї суспільні керманичі. Ціла нинїшна культура на таких підоймах.

Я дивив ся в того свого „брата“, мене збирала люіть і милосердє, а в кінці страх. Легко було зміркувати, що між нами прийде до важного дїла.

Він зійшов на поезію й штуку і сказав, що не терпить її, бо плаксива, бідна, розбиває ся в потемках і сама не знає, чого хоче.

Менї не стало терпцю.

Я сподївав ся, що ви се скажете, але не приходило вам нїколи на гадку, чому вона така і хто сьому винен?

Він ладив ся відповісти одною з тих витертих бюрократичних фраз, якими воюють звичайно двоножні песиголовцї, та я збив його зараз з гори.

— Се тому, що наша поезія й штука не має ґрунту під собою і доки суспільний та політичний провід буде в таких руках як доси і як ваші, то нема надії на лїпшу долю...

По вечері лишив ся я сам.

Вікно було отворене на великий сад, до мене навідали ся товариші — думки.

Не хорий я в задумі, але житє без опіки, між чужими, самотне житє в кривдї й пониженю зломило перед часом юність і дотеп.

Тепер добував я колюче тернє.

Виперли мене з рідної хати, всьо забрали. Для Нюнька. За те, що він вродив ся калїкою — обдарували його серцем і достатком; я вродив ся здоровий, за те для мене не треба було опіки нї землї.

Я спер ся на вікнї. Щоб бодай хоть стілько були менї лишили на нинї. Хатину і садок коло неї. Прискорбна душа мала би де сотворити приют для моїх бідних приятелїв. Бездомний як птах, де-ж прийму їх у гостї, чим загрію?

Тут давно покинув я вівці й сопівку, взяв мамині співанки й пішов у малярську школу. Опинив ся між тісними мурами як вірля в клітці, як вихор з гір. І ті мури і той студений сьвіт довкола огріваю теплом з під рідної стріхи. В чужу, темну кімнату навідували ся дитинячі сни й видіня, які приніс я з далеких, рідних лісів від моєї неньки. Отсі щирі приятелі гуртували ся все самітними вечерами й безсонними ночами довкола огню, що палав до мого бідного народа. Одинока відрада на чужині. Гей, гей...

Бувало вибігну до Сенюкового Олекси, сховаємо ся в саді, зладимо плужок із старого вістря та оремо землю... Олекса давно помер, мені також не судило ся орати своєї ниви.

Так скінчила ся перша співанка.

Раз пастушком заблудив я в лісі й по довгім плачу й голоді сон мене зморив. Буджу ся о півночи, чударні дива снують ся по смереках, місяць пускає пасма крізь галузє на пні й корчі, верхи гудуть тихо, а ген з могили виходить сновида й стогне-стогне, аж гомін іде по лісах.

Отсе давний-предавний князь так покутував і шукав загубленого меча й дружини.

І він блукав і кликав і зойкав і мучив ся отак.

Меч іржа з'їла, дружина сном непробудженим заснула, лише рідне слово остало ся й живе до нині...

Так зачинає ся друга співанка.

Вичитую нераз, що там у ріднім краю чувати, тай отсей спомин пригадав ся мені:

Високо на скелі тулило ся старе орлине гніздо. Та одного літа зайшло так, що старі зачали війну між собою, а за ними й молоді взяли приклад. От вони, що лише трохи в пірє убрали ся, стали дзьобати й бити кігтями одно другого, а потім з нудьги й лютости далі витягати кімачок по кімачку з гнізда! І не минуло

богато часу, як старе гнїздо злетїло в пропасть і вірлята розплескали ся на скелї.

Се скінчила ся третя співанка.

. . . .

Рано прочуняв я й здавало ся менї, що встаю із смерти.

Потім вийшов я з батьком. Спитав його, як йому живе ся. Він мовчав довго, в кінці став жалувати ся.

— Зле. Таки так зле, що годї виказати. Сам не вмію знайти ладу в тім всім. Нечиста сила опанувала мене... Я став за попихача, за машину, що має старати на жінчині та Нюнькові витребеньки, а менї самому нїде нїякого місця нема. В цїлій хатї нема одної пяди, де би я міг спокійно сїсти. І до того та побожна відьма вічно жалить мене, що я лиш про себе дбаю. Розваж лише, як ті всї побожні потвори вміють безбожно катувати! Вони обоє з Нюньком ненавидять мене в хатї, раді би не видїти мене. Ота жінка, се стричок на мою шию, се така чорна хмара, що мене морозом проймає й я не виджу перед собою нїякого ратунку. Я невільником усього: підлоги, стїни, дверий, години, навіть кождої хвилї. Тут не можна станути в чоботях, там не вільно заговорити, бо Нюнько спить, там не вільно оперти ся, бо буде люлькою чути — нїчого менї не вільно. Мене на кождім кроцї обгортає страх, власної тїни бою ся... Ходив я давно до адвоката, гадав, що дістану розвід, але він сказав, що розводи дають лише великим панам, а хлоп навіть думати про се не може. Завинив я сам через свій нерозум, дав обмотати себе, тай годї. Взяв собі жінку не під пару тай гадав, що буде така як перша...

Стежкою, садами вийшли ми на цвинтар, до маминої могили.

Було тихо. Сонце цїлювало землю, на нїй будили ся квітки з медом і запахами. Білі хмарки линули по небі, як лебедї по синьому морю.

Незабута дивила ся на нас із тіний дерев.

Старий шепотів:

— Я віз її до лікаря, а вона хотіла вертати до дому і дуже побивала ся за тобою.

— Хто буде йому співанок вечером співати? Він забанує за мною. Гей, чи знайде ся коли в сьвіті серце, аби відчуло мій біль? Як Назар підросте, то перекажи йому від мене, що я гірко працювала. Видко, за мало я собі ласки в Бога випросила, коли дав мені таку доленьку.

Тут ухопив її кашель і вона зімліла.

Пісня виколисала її і була щирою посестрою в радости і смутку, а вона була їй вірна до останнього духу.

Мене взяв такий жаль, жаль без міри, що душа злетіла понад усьо марне на сій землї й тоді з'явила ся менї мати.

Її очи дивили ся на мене, моя безконечна туга воскресила її.

Я побіг до дому і кинув ся з несамовитим розмахом малювати образ.

Так минали днї.

За той час не видів я мачохи ні карлика.

Глубока тишина довкола, на дворі літо, в кімнаті повно сьвітла, я сиджу й дивлю ся в свій твір. Нерухомо придивляю ся грі своєї душі, образи самі приходять, забуті хвилї з житя моєї матери.

Найранше вона з нас всіх устає, найпізнійше лягає. Праця й праця.

Отсе ранок. Челядь обідає, синїй промінь всуває ся крізь вікно, в поперек хати, стелить ся на головах і снує мрію. Мати задивила ся в нього, хтось озвав ся, вона шепнула: „Тихо" — й дивила ся далї в той промінь.

Звичайно порає ся сама в хаті й тоді все смутна. В самім розгарі роботи згадає про щось, огляне ся поза себе й стане нерухома як статуя. При шитві відведе руку з іглою, спинить її на-

раз, задивить ся в призабутий спомин, відтак зітхне тяжко й шиє далї.

В лїсї жерело, мати йде по воду, та не доріжкою, але все новою стежкою, мохом, куди ще нїхто не йшов.

Поодинокими словами будить покійна в менї душу і пересуває передо мною дивний сьвіт образів.

Лежу хорий, вона на ослонї біля вікна пряде кужіль. Останнїй промінь сипле золотий цьвіт на її голову, в хатї тихо, лиш веретено фуркотить і летить рівно довкола, я задивив ся в неї і в небо за її головою і прохаю, аби заспівала що. І вона співає менї, як зорі летять у простір, хлопчина задивив ся в них і посилає за ними свою думку в сьвіти, а ту думку ловить і ховає вічність.

О півночи слухаю в просоню й здає ся менї, що в садї вітер шумить смутно. Буджу ся, довкола сутїнок, мати сидить у ногах, вдивлена в мене і плаче нишком.

Досьвіта вернув я з вічного сну й менї стало лекше. Мати винесла мене на приспу

Над головою голубе небо, над овидом йдуть довгою лавою білі й рожеві хмари.

— Отсе славне товариство виступає в похід, а онде леви везуть богиню в яснім ридванцї, — повідає мати.

По нивах буяє вітер, дївчата мигають серпами, співанка стелить ся далеко як подільський лан, як українська туга.

Ой як ясненько, ой, як миленько,
куди сонїнько сходить,
а ще яснїйше, а ще милїйше,
куди матїнка ходить...

Мамо, мамо... Ти одна на сїй землї сьвята. Не даром поети осьпівують тебе.

Вічність закрила твої очи, як хмара ясні зорі.

Твоя благородна душа покинула мене й полинула білою голубкою на золоті заходу.

Отець сидів біля мене, задивив ся в портрет давної дружини й поганяв рясні сльози.

— Тепер на старість не маю нікого, лиш її. Нераз у безсонну ніч здає ся мені, що вона стукає в двері, виходжу — довкола темно, глухо й пусто... Знаю, що не зійдемо ся вже там, тому живу з нею тут. І тону в споминах, тону, потапаю...

— Нераз явить ся мені в снї тиха, лагідна, як давно. — Вибачай, каже, що не додержала я тобі товариства... Дівчатем узяв ти мене в свої пороги, рано вийшла я з тобою в дорогу, а в полудне змучили ся мої білі ніжки і тяжкий сон зломив мене...

Війшла служниця й сказала що „пані" кличуть.

Старий скулив ся й вийшов.

Служниця прятала в кімнаті, глипала на образ, то на мене, я повидів, що хоче менї щось виявити, але онимає ся.

Я зачав з нею розмову, довідав ся, що небіщик її тато служив тут давно, в кінці вона пообзирала ся й шепнула:

— Я би вам щось сказала, але бою ся...

— Кажи, я не видам тебе.

Присадковата постать зігнула ся в куті, буцім стирала порохи; обгоріле, не гарне, але людяне лице було схилене над роботою, я вчув ось що:

— Пані й панич у великім клопоті, бо гадають, що ви прийшли відібрати свою землю. Перед татом криють ся, бо тато за вами, але ви стережіть ся, бо хотять підплатити якихось людий, звязати вас і відвезти десь, ніби, як я се порозуміла, то до такого дому, що в нім тримають варіятів. Все по ночах пані з паничем над тим радять, я се підслухала тай вам кажу, тільки прошу вас дуже, не виявіть мене.

Нам і не снить ся нераз, що сей копає під нами яму, а той ратує.

В якім сьвіті перебував я цілий час?

Аж тепер зрозумів я, чому мачоха й Нюнько бокують від мене...

Вечеріло. Я вийшов у ліс і ляг серед гущавини. Земля як мати тулила мою журбу.

В сьвіті гамір, праця на зломану голову й ті прокляті години, що рядять і крутять чоловіком, заголомшували мене, а тут дрімучий ліс обгорнув спокоєм.

Прийшла думка про карлика.

Давно, в деяку хвилю розніс би був його кістки, тепер постарів ся я, дивлю ся більше в себе, житє навчило терпеливости, Христова наука промовляє до серця.

Хочеш мати колись по правді заслужений той маленький кусник землі — на гріб, то годі думати лиш про те, аби їсти, пити і спати.

Стараю ся так робити, як би се Христос зробив. Що-ж більше я годен?

Але міняйлів із храма треба прати, ох, прати!

Спокійно й не без серця дивив ся я в душу карлика.

Се-ж, брате, та несита, чорна сила, що давить чоловіка цілий вік, чатує по всіх закутках, аби тебе ограбити, здерти зі шкіри, затоптати в болото. Вона від самої найвисшої гори аж до споду тай від колиски до гробу. Пустиш собі кулю в лоб, ти ще не застив, а чоботи вже стягають з тебе... Та сила також у нас самих, ми боремо ся з нею як із ворогом у власній хаті й ніколи її не поборемо, бо границі межи злом і добром нема, як нема двох богів: ясного і чорного, лиш один одинокий (і то в ідеї) мстивий тай ласкавий, як одно серце, що орудує чистою й темною кровю в тілї.

Думки блукали як змучені журавлї над морем.

Нараз здубоніло в корчах, як би зьвір гнав за зьвіром, тріск счинив ся близько, я призираю ся — на переді втїкає дівчина й хлипає, за нею жене карлик, одною рукою відбиває ся від землї, в другій прут, і котить ся як ярич.

Я схопив ся й заступив дорогу.

Місяць сьвітив на нас, ми дивили ся хвилю один на другого.

— Ти що тут робиш? — проскиглив карлик. — Всюди тебе повно! Носиш ся з потайними плянами — характеристика твого народу й матери!

Я приступив до нього.

— Що верзеш? Поволи...

— Рушай з дороги! — зашипів він і шарнув мене прутом.

Я ймив його за горло й підняв в одній руцї. Він метав ся, але я робив тепер своє розважно й спокійно. Пригнув грабову гилю, обвернув навколо шиї й пустив його в воздухи.

По сім обгорнула мене мерзота, я поблукав лїсом якийсь час, потім стямив ся й помчав до хати.

Тут стрінула мене несподїванка. Карлик мав за надто сильний карк і руки, аби повісити ся. Він розірвав гилю, полетїв тельмом у низ, розповів усе і я саме застав, як він із мачохою дер образ моєї матери в куснї й обоє топтали його ногами.

Вони впали на мене як хижі птахи і се прийшла хвиля, в якій я на безвихідну боротьбу тисячий своїх сїрих днів і тисячий безсонних ночий, здавало ся, знайшов найпростїйший спосіб, якого не пробував доси.

Я рушив ся до мачохи, вхопив її за волосє, кинув до землї й обкладав пястуками, при тім завважив блеском, що її тїло як у риса, що в нїм кісточки не досмотриш ся. Та нараз чиїсь руки обкрутили мене в поясї як вужевкою, я пізнав

карлика. мені мигнула морока, що обкручує й давить моїх темних братів, і се довело мене до розпуки.

Я вхопив його за ноги, покладав ним мачоху і кидав до землї як клубком, та він обгорнув рамена довкола голови як пружини й шипів в одно:

— А таки менї нїчого не вдїєш.

Моя лють перейшла в божевілє.

*   *

Отсе я знов в чужинї.

В рідну україну не верну нїколи.

В самоті й скуцї ковтаю гіркий жаль.

Так минають днї за днями.

А ночами переслїдують мене видїня.

Десь серед темряви стає в полумю гнїздо гадюк, я тїкаю в долину, передо мною тїнь аж до краю сьвіта купає ся в крови на спаленій, потрісканій землї, нїде корчика, нї билини, я падаю по провалах, а за мною з гори, від попалу котить ся голова карлика.

Лише скрию ся де, спочину на хвильку — бісова голова летить за мною.

Так стратив я образ матери.

Душа стала плоха, він не являє ся менї, я не годен відновити його.

Горе душ в сій книжці:

КАЗКА ПРО ПЕРСТЕНЬ

нариси й оповідання **Михайла Яцкова**

„...До тих. що тепер нових шляхів шукають, належить в нашім письменстві і Михайло Яцків.

...Яцків — се чудовий обсерватор. Важке, але гірке і богате житє було доброю школою в тім зглядї. Автор богато бачив, богато пережив. відчув і передумав і на все умів глядїти. На людий і на природу. В тім зглядї збірка його нарисів п. з. „Казка про перстень“, богата в докази сего змислу і слїди його ясні та видні для кождого читача.

...Побіч реалїстичних образків йдуть у Яцкова символїчні картини і нотатки психольоґічних станів. Він описше всю комічну її погану бурю в родинї розумних ідіотів в час приїзду гостий, щоб знов забратись до ловленя чарів лїтньої, погідної ночи („Лїсовий дзвін“). Так вічно. Майже кожда його річ написана інакше... Ніхто у нас не шукав своїх жерел там, де він їх находить. ніхто цїлющої води не пив з них так, як він се робить. Часом лиш йде шляхом, де були вже наші. Передовсїм Стефаник. Яцкова „Поворот“ міг би бути і в „Синїй книжечцї“. Завелаб його туди не лиш припадкова, але і гідна подібність.

... Ті, що привикли до старих стежок, в „Казці про перстень“ зразу стежки може її не добачуть. Але треба глядїти. В тій „казцї“ є богато живого житя і богато наболїлого серця.“

(*Остап Луцький, „Буковина“ ч. 111. 1907. Чернівцї*).

Михайло Яцків: **Казка про перстень**. „Молода Муза“ ч. 3. Львів 1908.. аркушів 8. стр. 128. Зміст: 1. Гріх. 2. І не боїть ся. 3. Щире слово. 4. Дбала. 5. Гостї. 6. Прийшла з далекого села. 7. Весь дурниця. 8. Дїточа груди в скриицї. 9. Пеґаз. 10. Дитина. 11. Смерека. 12. Чортовий стрій. 13. Хлопя. 14. Реґіт трупа. 15. Портрет. 16. Дїточа тайна. 17. Звела з дороги. 18. Казка про перстень. 19. Жабячий похорон. 20. Напасть. 21. По дорозї. 22. Лїсовий дзвін. 23. Віднова на порохнї. 24. Бузьок. 25. Воробцї. 26. Поворот. 27. Благословенє. 28. Серп. 29. Поема долини. 30. Доля молоденької Музи. 31. Мальований стрілець. 32. Біла квітка. 33. З монастиря. 34. Кедрина буде рости... – Книжка видана дуже чепурно. у французькім форматї. на велїновім папери. Друкарських ошибок нема. Цїна 2 к. Замовляти можна в книгарни Тов. ім. Шевченка. Львів. ул. Театральна 7 і в більших книгарнях провінціональних.

Dorycki krużganek

opowiadania z ukraińskiego M. Jackiwa

„*Dorycki krużganek*“, tłómaczony na polskie przez poetę ruskiego Sydira Twerdochliba, — jest szeregiem dokumentów, świadczących o niespokojnem życiu wewnętrznem autora. o próbach wyrwania się z sieci banalnych i dokuczliwych dni i stąd książka ta jest ważną przedewszystkiem dla autora. Dla nas nie ma ona tak wyjątkowego znaczenia, my oczekujemy od Jackiwa dzieła bardziej zrównoważonego.“ *(F. G., „Prawda“ XLVII, 1907. Warszawa).*

„...Recenzya p. Feliksa Gwiżdża w n. 47. „Prawdy“ jest dowodem, że społeczeństwo polskie, ilekroć znajdzie się przed stromą skałą, nie wie, co z nią zrobić...“ *(Karol Irzykowski: Włażą we własne korzenie, „Prawda“ XLIX, 2, 1907. Warszawa).*

„Nazwisko Jackiwa było dotychczas w Polsce nieznane. Tom, który mamy przed sobą, jest tłómaczeniem rzeczy, wydanych przedtem po rusku. Dobrze zrobił Jackiw, że dał się nam poznać. Talent jego świeży i oryginalny dopiero na szerszej arenie może znaleźć należyte uznanie. Nowele Jackiwa mają pierwszorzędne zalety. Bystry obserwator, dobry psycholog, artysta dojrzały i oryginalny — wygląda z kartek „*Doryckiego krużganku*“. Nie debiutant to nieśmiały, szukający nowych dróg, ale artysta o dużej kulturze. Nowele Jackiwa odznaczają się nastrojem, ciekawą psychologią postaci i prawdziwie artystycznym darem obrazowania.“ *(Henryk Zbierzchowski, „Nasz kraj“ XXIV, 1907. Lwów).*

„Książka niewielka, 127 stronic licząca, lecz zewnętrznie i wewnętrznie piękna, jedna z tych, które się czyta z zajęciem, a porzuca z żalem. Zawiera 19 ustępów rozmaitej treści. Z życia i rojeń, z rzeczywistości i fantazyi wziętych. Na wstępie do tego krużganka wita nas portret autora. Czoło wysokie, myslące, wzrok smutkiem przygnębiony, usta zaciśnięte, rysy jak z kości słoniowej rzeźbione. Głowę podparł ręką małą, lecz spracowaną i patrzy przed siebie, jak sternik na fale morza, które mu łódź uniosły. Człowiek ten musiał wiele przeżyć i przemyśleć. Widzi się to zarówno z portretu, jak i z pism kreślonych zwięźle, wyraźnie, wymownie. Czy tknie się tematów codziennych, z wojska, klasztoru, wsi, lub miasta, czy sięgnie do zagadnień bytu, do pytań umysł dzisiejszego człowieka dręczących, jest samym sobą, artystą świadomym swego zadania i pewnym swej dłoni. Jest oszczędnym w słowach, a rozrzutnym w myślach, szczerym w uczuciach, a wybrednym we formie, dalekim od

tandety, na pokup obliczonej. Stąd brak mu popularności u swoich, brak oklasków hucznych i przemijających. Nakładcy należy się wdzięczność, że wybrał takiego autora. Jest bowiem Jackiw człowiekiem wielkiego talentu i znacznej kultury literackiej, który szuka dróg nowych, nie bacząc, iż stare są gładkie i wygodne. Należy do „Młodej Ukrainy", która sercem tkwi w poezyi ojczystej, a myślą zwraca się do skarbnicy wszechludzkiej... Przekład może nie zupełnie polski, lecz nieszablonowy". (*Ł*, „*Krytyka*" *III, 1907. Kraków*).

Тогож автора вийшли слідуючі твори:

У „Вид. Спілці“

В царстві сатани
іронічно-сентиментальні картини . . . . Львів 1900

Огні горять
повість . . . . Львів 1902

Накладом В. Будзиновського

Душі кланяють ся
нариси з військового житя . . . . Львів 1905

Люксусові виданя

Dorycki krużganek,
opowiadania z ukraińskiego przetłómaczył Sydir Twerdochlib . Lwów 1908

Казка про перстень
нариси й оповіданя . Львів 1908

Літературне видавництво „Молодої Музи" видало досї:

I. **Василь Пачовський:**
Жертва штуки, нарис. . 1 к. — с.

II. **Петро Карманський:**
Блудні огнї, поезії . . — „ 80 „

III **Михайло Яцків:**
Казка про перстень,
нариси й оповіданя . . 2 „ — „

IV. **Василь Пачовський:**
На стоці гір, поезії . . 2 „ — „

V. **„Привезено зїлля з трох гір на весілля"**
арт. однонднївка . . 1 „ — „

VI. **Володимир Бирчак:**
Під небом півдня, опо-
віданя . . . . . 1 „ — „

VII. **Стефан Чарнецький:**
В годині сумерку, поезії . 1 „ — „

VIII. **Сидір Твердохліб:**
В сьвічаді плеса, поезії
в оправі . . . . 1 „ 60 „
брошуровані . . . 1 „ — „

IX. **Богдан Лепкий:**
Поезіє, розрадо одинока . 1 „ 20 „

X. **Михайло Яцків:**
Чорні крила, оповіданя
в оправі . . . . 2 „ 50 „
брошуровані . . . 1 „ 50 „

Всї ті і дальші випуски набувати можна
в книгарни Н. Тов. ім. Шевченка,
Львів ул. Теаральна ч. 7.

